

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XVI.

Číslo 2.

Jún 2018

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Pod pojmom *handstein* rozumieme výnimočne estetické, umelecky dotvorené nerasty upevnené na postriebnom alebo pozlátenom stojane. Ide o umeleckú prezentáciu vzácneho nerastného bohatstva z miestnych banských oblastí, ktorá má poukázať nielen na výnimočnú kvalitu rudy v baniach, ale aj na mimoriadnu zručnosť domácich remeselníkov.

HANDSTEIN – keď na vás dýchne história

V 16. storočí bol *handstein* tvorený jedným kusom vzácneho minerálu alebo horniny doplneným o miniatúry baní, hút a baníkov s cieľom priblížiť banské prostredie. Pútavosť celého diela ešte zvyšovali náboženské symboly. Ako spojovací materiál sa používala živica.

Tvorba týchto umeleckých diel zaznamenala druhú vlnu rozkvetu počas baroka. Na rozdiel od starších boli novšie diela tvorené viacerými minerálmi umiestnenými na plochom podstavci so strieborným alebo pozláteným okrajom. Naďalej prevládajú motívy baníctva a banskej techniky. Náboženské motívy sa vyskytujú už len ojedinele.

Prvé *handsteiny* pochádzajú zrejme z Jáchymova. Odtiaľ sa rozšírili do Banskej Štiavnice, Kremnice a hlavne Banskej Bystrice na území dnešného Slovenska.

Handstein slúžil ako darček, ktorý sa odovzdával významným osobnostiam pri výnimočných príležitostiach. V roku 1764 si napríklad rozdelili tri *handsteiny* pri svojej návšteve na území dnešného Slovenska následník trónu Jozef II., jeho brat arcivojvoda Leopold a vojvoda Albert Sasko-Tešínsky.

Handsteiny zbierali bohatí mešťania a kniežatá. K najznámejším zberateľom patrili mníchovský vojvoda Albrecht V. (1528 – 1579), arcivojvoda Ferdinand II. Tirolský (1529 – 1595), resp. jeho synovec cisár Rudolf II. (1552 – 1612). V súčasnosti je možné vidieť niektoré z týchto diel v múzeách (Bochum, Viedeň, Budapešť) a v umeleckých kláštorných zbierkach (Innsbruck, Klosterneuburg).

Pokračovanie na str. 2.

BYSTRICKÝ PERMON UPOZORŇUJE

V minulých vydaniach nášho časopisu sme niekoľkokrát upozornili na zaujímavé projekty zahrnuté v rozvojovom pláne mesta – PHSR do roku 2023. Mnohé sa začínajú realizovať:

- záchrana Medeného Háma
- začínajúca spolupráca s mestom Augsburg
- náučný chodník Bystrického Permona
- oddychová zóna pri malej stanici

V dnešnom vydaní prinášame výber z urbanistickej štúdie Pod rybou, ktorú vypracoval Ing. arch. Surovec.

Urbanistická štúdia bola spracovaná ako podklad k overeniu využitia územia, dostavby a dotvorenia verejných priestranstiev vo vymedzenom území a za účelom spracovania ďalších stupňov dokumentácie.

Pod rybou - vizualizácia

Funkčné požiadavky:

V riešenom území treba uvažovať s rekreačným charakterom stavieb – rybárske móla, člnkovanie, prístav, chodník, oddychové priestory a lúky, informačné a náučné miesta, malá lodenica.

Pokračovanie na str. 6.

SVÄTÝ ONDREJ - PATRÓN KOSTOLA V ONDREJI NAD HRONOM

Prvý apoštol Ježiša Krista pochádzal z Betsaidy z Galiley. Spoločne s bratom Šimonom – Petrom sa živil rybolovom v meste Kafarneum na brehu Genezaretského jazera. Ondrej sa najprv stal učeníkom Jána Krstiteľa. Potom však ako Ján pokrstil Ježiša v Jordáne, nasledoval nového majstra a stal sa jeho „prvomenovaným“ učeníkom. Na jeho počesť deň jeho mučeníckej smrti (30. november) je začiatkom cirkevného roku v cirkevnom kalendári. Ondrejovou zásluhou aj brat Šimon – Peter, nasledoval Ježiša, ktorý ho neskôr menoval svojim nástupcom na Zemi.

Ondrej ako apoštol, hlásal Božie slovo medzi Skýtmami v južnom Rusku na pobreží Čierneho mora, potom v Malej Ázii a nakoniec zakotvil v južnom Grécku. Všade konal zázraky: kvapkami vody zachraňuje chlapca z horiaceho domu, na inom mieste vyháňa sedem diablov v podobe psov, ale tí v druhom meste zabili chlapca, ktorého Ondrej vzkriesil modlitbou. Posledným miestom Ondrejovho pôsobenia bol juhogrécky prístav Patras, kde rímsky prokonzul Aegaeus nútil Ondreja vyznávať rímskych bohov. Odmietnutie znamenalo rozsudok smrti. Priviazaný na kríži v tvare písmena X, na tretí deň Ondrej skončil mučeníckou smrťou. Pochovala ho roku 60 prokonzulova manželka Maximilla, ktorá pod Ondrejovým vplyvom prestúpila na kresťanskú vieru. Ondrejove pozostatky previezli roku 357 do apoštolského chrámu v Konstantinopole a odtiaľ roku 1208 do juhotalianskeho mestečka Amalfi. Tu, v Dóme Sv. Ondreja, sú uložené ostatky svätca v krypte pod hlavným oltárom. Svätcovu hlavu roku 1462 preniesli do Ríma, avšak pápež Pavol VI. ju daroval roku 1964 mestu Patras. Ondrej po smrti sa stal patrónom Grécka, Ruska, Škótska a Rádu Zlatého rúna udeľovaného v Anglicku a Rusku.

Pokračovanie na str. 2.

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Pokračovanie zo str. 1.

Na tradíciu handsteinu ako výnimočného daru nadviazalo i mesto Banská Bystrica. V apríli t. r. navštívil náš primátor Ján Nosko Augsburg, druhé najstaršie mesto v Nemecku. Zástupcovia mesta pod Úrpínom sa stretli s členmi Fuggerovskej nadácie v slávnom objekte Fuggerei. Fuggerei je najstarší obytný komplex nachádzajúca sa v nemeckom Augsburgu. Okrem toho, že je od roku 1520 stále plne funkčný, nájom tu od tých čias nedvihli ani o jediný cent. V roku 1520 by ste za bývanie na tomto mieste zaplatili 1 guilder, čo je v prepočte na dnešnú menu približne 88 centov. Okrem lákavého nájomného treba poznamenať, že Fuggerei je krásne miesto so zaujímavou históriou. Fuggerei je historicky chránený objekt a okrem najnutnejších sa tu nerobia žiadne zmeny. Aby však bol komplex obývateľný aj dnes, zaviedla sa tu elektrina, vodovodné potrubie a každý byt má aj funkčnú kuchyňu. Byty na prízemí majú okrem toho aj malú terasu a záhradu, kým tie na poschodí sa prenajímajú spolu s podkrovm.

Nášu delegáciu slávnostne prijal i Kurt Gribl, primátor tohto s Banskou Bystricou historicky prepojeného mesta. Z iniciatívy Bystrického permona venoval primátor Ján Nosko predstaviteľovi Augsburgu novo vytvorený handstein. Stretnutie malo za cieľ získať ďalšie informácie o histórii, ktorú majú naše mestá vďaka Fuggerovskej rodine spoločnú a načrtnúť podmienky pre realizáciu Fuggerovej cesty. Zaujímavá bola i téma Medeného hámra ako aj spolupráce medzi vysokými školami. Pri tejto činnosti bude mať nezameniteľný podiel i Fuggerovská nadácia. Všetci pevne veríme, že sa projekt podarí zrealizovať ku prospechu obidvoch strán.

Vráťme sa však k novému handsteinu. Pri výrobe nášho handsteinu boli v prevažnej miere použité minerály z okolia Banskej Bystrice, ktorá je svetoznáma ťažbou medených rúd a aj sekundárnymi minerálmi medi, ktoré sa popri ťažbe nachádzali. Zo Španej Doliny sú tu vzorky malachitu, azuritu a chalkofylitu – sekundárne minerály Cu, ďalej je zakomponovaná ruda medi tetradrit, ktorý bol v minulosti jedným

z hlavných ťažených minerálov. Obsahuje podstatné množstvo striebra, ktoré tvorilo významný podiel na zisku Thurzovsko-fuggerovskej mediarskej spoločnosti v prvej polovici 15. storočia. V tele handsteinu je z rýdzej medi, ktorá prešla prvou tavbou vytvorený bankský portál. Med' pochádza tak isto zo Španej Doliny. Ľubietovú prezentujú minerály pseudomalachit, libethenit a euchroit, pričom posledné dva spomínané minerály sa prvýkrát pre svetovú mineralógiu v roku 1823 popisali práve z tohto baníckeho mestačka. Z tohto okolia, konkrétne z Povrazníka, sa tu nachádzajú aj vzorky dreveného opálu, ktorý sa svojou kvalitou v týchto ukážkach radí k polodrahokamom a je vhodný na výrobu rôznych šperkov. Na dotvorenie celkovej scenérie diela boli použité aj minerály pochádzajúce z Banskej Štiavnice, konkrétne galenit, chalkopyrit a sú tu aj kryštály kremeňa.

V minulosti bývala na vrchu handsteinu umiestnená postavička baníka, ktorý v zdvihnutých rukách nad hlavou držal korýtko na rudu. Náš handstein má na vrchu erb Banskej Bystrice s anjelom – nositeľom erbu – a dvoma orlami – jeho strážcami.

Autormi handsteinu sú:

- *Secesy postriebrený nástolec – vyrobený v Sandriku Hodruša Hámre.*
- *Minerály dodal Tomáš Bancík – Slovenský mineralogický spolok.*
- *Ručne tepaný medený erb mesta Banská Bystrica s postriebrenými krídlami a pozlátenou aureolou anjela – Magdaléna a Matúš Jančúrovi – absolventi odboru sochárstvo na Akadémii výtvarných umení v Krakove – firma Ľupčianske závody.*
- *Lepenie do živice a výsledný tvar – Mgr. art. Miloš Packo – reštaurátor a*

konzervátor Stredoslovenského múzea.

Veríme, že aj náš novodobý handstein pomôže oživiť staré dávne styky s mestom Augsburg.

Mária Hlava Gréčová
Dušan Jarina

ČRIEPKY Z HISTÓRIE

Pred 444 rokmi v roku 1574

- richtárom Banskej Bystrice Pavol Tham
- až 1592 o spracovanú bystrickú med' má záujem vratislavský obchodník Sabisch, Viedenčania Baltazár Kobentz, Albert Castelli, ba i na tureckom území prejavila záujem o obchod s medou debrecínska spoločnosť Füzerešyho. Koncom 16. a v prvej polovici 17. st. väčšinu bystrickej medi rozvážal na európske trhy Lazar Henckel, rodák zo Spišského Štvrtku. (cena medi sa pohybovala okolo 6 zlatých za 1 cent)
- komorskí úradníci si museli vypožičať u štiavnického ťažiara Pavla Rubigalla až 10 000 zlatých
- boli upálené dve jasnovidky (cristallenscherein). Najvyššiemu katovi bolo zaplatené za kúpu sviečok a popravu 2 zlaté 25 gráciarov
- v zmysle nariadenia môžu žobráci (v r. 1566 dostávajú žobráci svoj žobrácky znak) zbierať svoje almužny len v dopoludňajších hodinách
- (podľa Kroniky Jána Budinského, zápis z r. 1950) v Španej Doline umrela na „biedu so psotou“ a mor takmer polovica obce. Dvaja valasi Mrva a Lacko sa od zúfalstva, keď im zlá choroba z dvoch tretín vyhubila najkrajšie kusy zvierat obesili na bránu Klopačky, aby páni videli biedu a zúfalstvo, ktoré sa už nedalo trpieť. Páni zutekali z dediny do bankských miest

Pred 333 rokmi v roku 1685

- richtárom Banskej Bystrice Baltazár Beniak
- prichádzajú do Banskej Bystrice osobnosti anglický lekár Edward Brown, holandský učenec Jakub Tollius (1640-1696) a polyhistor

A. F. Mersigli z talianskej Bologne

- pôsobil v Banskej Bystrici ako ev. farár Baltazár Nikleci (*1704 v Slovenskej Ľupči † 1704 v Banskej Bystrici)

Pred 222 rokmi v roku 1796

- richtárom Banskej Bystrice Žigmund Meehrwaldt
- odkupuje tlačiareň J. J. Tumlera Ján Štefáni (1770-1822) za 2 100 zlatých, pri tlačiarňi zriadil kníhkupectvo. V r. 1822-1829 vedie podnik manželka Zuzana, ktorá ho predala Jozefovi Vetterlovi, (Ten po roku zomiera.) ktorý ju vzápätí predal manželke kremnického tkáča Filipa Macholda. Od tohto obdobia sa rodina Macholdovcov 110 rokov významne podieľa na tlačiarenskej produkcii v meste
- 21. 4. zomrel v Banskej Bystrici Michal Sinovic (*3. 11. 1732 v Banskej Bystrici), náboženský spisovateľ, cirkevný hodnostár. Učiteľ v Hronseku, farár v Banskej Bystrici. Autor teologickej dizertácie a pohrebnej kázne. Známy rečník.
- na Španej Doline sa otvára najmladšia šachta hlbinného charakteru Ludvik. (najstaršia Ferdinand 1494) Postupne dosiahla hĺbku až 450 metrov.

Pred 111 rokmi v roku 1907

- mešťanostom (richtárom) Banskej Bystrice Július Cesnak
- Stavba katolíckej meštianskej školy pri kláštore rádových sestier
- Kúpa röntgenového zariadenia pre mestskú verejnú nemocnicu
- Zakladacia listina fondu Júliusa Czesznáka.
- Predložený Plán nového vodovodu Harmaneckej papierne a továrenského kasína

Dušan Jarina

STRIEBORNÉ PRÍBOROVÉ SOLITÉRY

Život a dielo zlatníka Karola Miškovského v zbierkach Stredoslovenského múzea

Karol Miškovský (tiež Carl Mixkovszky, Mixszky, Mixkszy, Mixkovski, Mixkovsky Misskovsky) sa narodil v roku 1803. Ako zlatník sa v meste spomína v rokoch 1852 – 1870. Do učenia ho prijali na zasadnutí cechu 5. januára 1817 a u Samuela Libaya sa stal na päť rokov učňom striebropectva (Silberkunst, Silberschmied). Záruku za syna prevzal jeho otec Fridrich Miškovský, banskobystrický mešťan a vychýrený tokársky majster. Poplatok za prijatie predstavoval 7 zlatých konvertibilnej meny a bol uhradený 15 zlatými viedenskej meny. Učeň Karol Miškovský bol 7. septembra 1820 pri zasadaní cechu z učenia predčasne prepustený (pričom neodovzdal „Freystück“) z dôvodu, že jeho učiteľ Samuel Libay ho po jeho „uskočení“ (úteku z učenia) nechcel opätovne prijať do učenia. Keďže aj ostatní spolubratia zlatníci ho odmietli prijať do učenia (na naplnenie 5-ročnej doby), zaplatil poplatok 20 zlatých za skrátenie učňovskej doby.

Karol Miškovský sa chcel stať v meste zlatníckym majstrom podľa údajov už 20. augusta 1828, ale cech ho odmietol. Preto v rokoch 1828 – 1852 pôsobil ako vidiecky zlatník v Radvani. Už ako zlato a striebropectec žiada cech 24. mája 1852, aby ho zaradil do stavu majstra zlatníka. Cech so žiadosťou súhlasil, keďže menovaný ako koncesionálny zlato a striebropectec už odrobil osem rokov. Zaplatil polovičnú taxu a bol menovaný majstrom banskobystrického cechu. Karol Miškovský sa stal 13. júna 1844 aj mešťanom mesta Banská Bystrica. Ako mešťan býval v polovici 40. rokov najprv ako podnájomník u Karola Horčeka, obchodníka s vínom, v dome č. 2 na rozhraní námestia a Dolnej ulice. V roku 1867 už ako vicecechmajster zlatníckeho cechu býval na Dolnej ulici číslo 18. V rokoch 1861, 1862, 1866, 1869 a 1870 pôsobil na pozícii druhého cechmajstra (vicecechmajstra). Jeho majstrovský znak je známy v dvoch verziách: vypísané priezvisko Mixkovski alebo iniciály CM v ovále. Miškovský sa staral aj o zlatnícky dorast, vychovával budúcich zlatníkov. Patrili medzi nich:

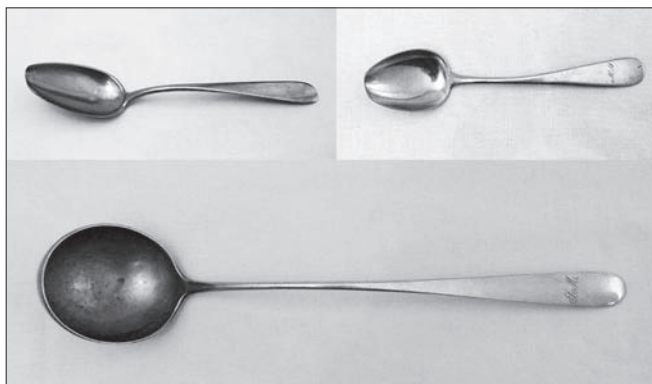
Július Schlosser z Altenbergu (dnešné Staré Hory) ukončil učňovské roky 29. júla 1849, definitívny tovarišský list však dostal až pri majstrovi Františkovi Rosenbergerovi.

Jozefa Linharda zo Zvolena prijal do učňovstva na tri roky 5. októbra 1862 so zaplatením poplatku 1 forint 60 gráciarov.

Eduarda Petrovského prijal v rokoch 1869 – 1870 a zároveň ho zaradil aj do stavu tovarišstva, keď sa štyri roky učil u kremnického majstra Henrica Schillera. Zaplatil zápisné aj výstupné vo výške 3 rakúskych forintov a 15 gráciarov. Na miesto „freystücku“ z vlastnej vôle venoval 1 forint nemocníci.

Karol Miškovský zomrel 17. februára 1871 v Banskej Bystrici na týfus ako 68 ročný. Pohreb sa konal v Banskej Bystrici o dva dni neskôr 19. februára 1871.

Z dielne Karola Miškovského, významného zlatníka mesta, sa v zbierkach Stredoslovenského múzea zachovala vzácna kolekcia príborových solitérov. Práce sú dôkazom zlatníckeho remesla, ktoré v druhej polovici 19. storočia zaznamenalo úpadok, a kedy sa zlatníci museli venovať aj výrobe komerčnou-úžitkových predmetov, ku ktorým patrili aj príborové sady. V zbierkach múzea sa nachádza:

Kolekcia príborových solitérov

Majstrovské značky Karola Miškovského

lyžica príborová jednoliata, vyrobená z 13 lóťového striebra (1 lóť = 1,750 Dg). Naberacia časť má mandľovitý tvar, na rúčke je vyrytý monogram „M. I.“ a jej dĺžka je 20,3 cm. Vyrobená bola v roku 1846.

čajová lyžička jednoliata, strieborná, držadlo má mierne ohnuté. Naberacia časť má mandľovitý tvar. Na držadle sú gravírované iniciály „M. I.“, na rube zlatníckej značky, zlatnícka značka MIXOVSKY. Dĺžka lyžičky je 14,1 cm a bola vyrobená v roku 1846.

polievková naberačka strieborná, strednej veľkosti. Naberačia časť má polguľovitý tvar s rúčkou ukončenou do oválu. V hornej časti je vyrytý monogram „I. M.“. Dĺžka naberačky je 29 cm, priemer naberačej časti je 7,3 cm. Naberačka bola vyrobená v roku 1855.

Filip Glocko

LITERATÚRA

- BALÁŽ, Ján: Domy starej BANSKEJ BYSTRICE II., DALI-BB s.r.o. 2015 ISBN 978-80-8141-095-6
- DIVALD, K.: A Beszterczébányai Múzeum gyarapodása (1913-14). In: Múzeumi és könyvtári értesítő
- JURKOVIČ, E.: Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica, OZ Pribicer, Tlačiarne BB 2005. ISBN 80-969366-2-X
- MIHALIK, S.: Beszterczébányai őtvösök a XV-XIX. században. In: Múzeumi és könyvtári értesítő
- TORANOVÁ, E.: Zlatníctvo na Slovensku, Neografia Martin, Tatran Bratislava 1983

SVÄTÝ ONDREJ - PATRÓN KOSTOLA V ONDREJI NAD HRONOM

Pokračovanie zo str. 1.

Ondreja výtvarne zobrazovali ako apoštola s úplne šedivými vlasmi a bradou, oblečeného v tunike s plášťom, knihou alebo svitkom. Ďalšími znakmi pri stvárňovaní apoštolovej postavy je ryba, prípadne sieť vo svätcovej ruke; ondrejský kríž v tvare písmena x a motúz, pretože na kríži nebol pribitý ale priviazaný. Svätý Ondrej je dodnes patrónom rybárov, obchodníkov s rybami, mäsiarov, baníkov, povrazotvorcov a nosičov vody.

Podľa zachovanej tradície bol vo farskom kostole vo Svätom Ondreji nad Hronom vsadený banícky erb. Nemusíme dlho hľadať odpoveď, prečo sa Svätý Ondrej stal patrónom kostola (kult Svätého Ondreja sa šíri v Uhorsku na začiatku gotického obdobia 13. – 14. storočia), čo nám umožňuje predpokladať vznik tohto sakrálneho objektu v obci.

Jozef Ďuriančík

DNES UŽ NEEXISTUJÚCI DOM (DOMY) V HORNEJ ULICI Č. 1

Na mieste bývalého domu číslo 1 pôvodne stál starší gotický dom, ktorý sa však v dobových archívnych materiáloch vyskytuje len v krátkom časovom intervale šiestich rokov (1524 – 1529), keďže zo staršieho obdobia sa ucelené údaje o domoch a ich majiteľoch nezachovali. Nevedno čo bolo príčinou jeho zániku, pravdepodobne príprava stavby hradnej vodnej priekopy v tomto úseku. Nasledujúcich takmer 150 rokov na tomto mieste nestál žiadny dom.

„Nový“ dom na tejto parcele postavili okolo roku 1657. Keďže tento dom už viac ako 70 rokov nestojí, máme o jeho architektúre a stavebnom členení len obmedzené množstvo informácií. Dom pozostával z dvoch objektov. Oba boli od polovice XIX. storočia trojpodlažné. Prvý – starší a o niečo vyšší dom, bol postavený v línii s ostatnými domami na tejto strane ulice. Druhý dom, ktorý postavili neskôr, až po zrušení – zasypaní vodnej priekopy v tomto úseku (medzi rokmi 1762 – 1779), bol o niečo nižší ale o niekoľko metrov dlhší. Stál bližšie k hradnému areálu a svojou dlhšou stranou kopíroval breh bývalej priekopy. Oba domy zvie-

budovu pošty, ktorú odovzdali do užívania v roku 1951.

Spomínaný prvý gotický dom, ktorý stál na tejto parcele vlastnil už pred rokom 1524 zlatník **Ján Schweitzer** o ktorom sa v archíve mesta zachovalo niekoľko, nie príliš lichotivých, zmienok. Listina z 26. novembra 1524: „*Bernard Behem oznamuje banskobystrickej mestskej rade, že sa tamajší zlatník Ján Schweitzer na ňu sťažoval pre neoprávnené prehliadky, vyhrážky väzením a iné príkoria. Vyzýva radu, aby nechala menovaného na pokoji, alebo aby sa s ním zástupca mesta dostavil do Kremnice, kde vec vyrieši Behem.*“ Ďalší písomný dokument je datovaný 27. marca 1525: „*Kremnický komorský gróf Bernard Behem žiada radu mesta Banská Bystrica, aby nestihala tamajšieho meštana Matherna Windischa, ktorého pozná ako statočného človeka. Sťažoval sa mu totiž, že ho zlatník Ján Schweitzer, ktorý vyrábala falošné striebro, obvinil, že ho naučil alchýmii.*“ V nasledujúcich dňoch zlatník Schweitzer opustil mesto. Túto skutočnosť potvrdzuje aj dokument písaný 24. apríla 1525 v Budíne: „*Bernard Behem oznamuje rade mesta Banská Bystrica, že vydal zlatníkovi Jánovi Schweitzerovi glejt, platný 1 mesiac na cestu do Banskej Bystrice, kde sa chce pred mestským súdom obhájiť proti nemu vzneseným obvineniam.*“ Celá kauza sa uzavrela o mesiac neskôr (23. mája 1525), keď po zasadnutí súdu mestská rada, aj na príhovor komorského grófa Bernarda Behema, upustila od trestu pre Jána Schweitzera a jeho spoločníkov, pod podmienkou, že sa nedopustia ďalších priestupkov. V nasledujúcom roku – pri výrube daní 13. júla 1526 už zlatník Schweitzer nežil. Ako majiteľka domu je uvedená jeho ovdovená manželka (**Schweitzer Goltschmidin**).

Už spomínaný druhý a dnes už tiež neexistujúci dom postavili na tejto parcele okolo roku 1657. Jeho prvým vlastníkom a aj investorom výstavby bol **Juraj Magerlich**. Medzi mešťanov ho prijal 9. júna 1657. Začiatkom 70. rokov už J. Magerlich nežil. Pri súpise daní v roku 1673 je ako majiteľ domu uvedený **Krištof Daniel Gayer**. Spolu s ním tu býval v podnájme Ján Lichý, ktorý sa stal mešťanom 19. marca 1669. V daňových registroch z roku 1674 ako vlastníci tohto domu znovu figurujú **Magerlichovci** (Magerlichische behausung). Keďže Juraj Magerlich zomrel bez pri-

amych potomkov, podľa vtedajších zákonov (tzv. odumrť) jeho majetok, teda aj dom, pripadol štátu (monarchii), resp. mestu. O ďalšom osude domu Juraja Magerlica sa z čias stavovského povstania Imricha Tökölyho zachovala historka, ktorá hovorí o tom, že vodca povstalcov – gróf Tököly pri svojom pobyte v Banskej Bystrici (v septembri 1683) prejavil o tento uvoľnený dom záujem, keďže na priečelí Magerlichovho domu bola veľká maľba zobrazujúca jezuitského mnícha. Imrich Tököly – ako luterán nemal jezuitov v láske a vyhlásil, „*že tento dom si berie pre seba, lebo každý jezuita, či živý alebo namaľovaný patrí jemu.*“ **Imrich Tököly**

aj vzhľadom na nasledujúci priebeh povstania, tento dom nevlastnil dlho. Údajne ho daroval svojmu stúpcovi **Eliášovi Ladomeranovi**. Keďže z poslednej štvrtiny XVII. storočia sa archívne údaje o domoch a ich majiteľoch nezachovali, túto skutočnosť nemožno overiť a ani vyvrátiť. Ďalšieho vlastníka domu č. 1 poznáme až z rokov 1700 – 1721. Jeho majiteľom bol **Ján Martin Liebhardt** – učiteľ v chlapčenskej nemeckej katolíckej škole 1. V roku 1721 tento dom figuruje v zozname neobývaných – opustených domov (domus deŕberta). Aj napriek tomu tu v týchto rokoch býval v podnájme budúci senátor **Jozef Hebenstreit** (i Habenstrait), ktorého prijal medzi mešťanov 5. decembra 1719. Od roku 1722 sa J. Hebenstreit stal majiteľom domu. Bol krajčírskym majstrom (schneider meister), kupcom (kramer) a tiež banským ťažiarom (urburarius). Mal aj dvoch tovarišov. V daňových registroch z rokov 1723 – 1724 už ako majitelia domu figurujú **Raichenhuberovci**. Koncom roka 1724 sa však **Jozef Hebenstreit** opäť stal majiteľom domu, ktorý potom vlastnil 45 rokov. Do vnútornej mestskej rady

Domy na Hornej ulici č. 1 pred rokom 1946

rali približne 50° uhol v tvare písmena V. Tým vznikol malý trojuholníkový dvor, ktorý bol zo strany ulice uzavretý vyše dvojmetrovým múrom. V jeho hornej časti bola vstavaná vstupná brána. Oba domy boli v zadnej časti dvora prepojené dvojpodlažnou obytnou prístavbou. K domu patril aj pomerne rozľahlý pozemok, ktorý susedil s neďalekou Mühlsteinovou baštou. Zásadnú prestavbu domu uskutočnil v roku 1853 jeho vtedajší majiteľ **Imrich Lany**. O necelé storočie neskôr (v roku 1946) dom, resp. domy asanovali spolu so susedným domom č. 3 a o rok neskôr zbúrali aj dom č. 5 a tiež Mühlsteinovu baštu. Na ich mieste potom postavili

Cvičenie hasičov pred dnes už neexistujúcim domom na Hornej ulici č. 1

ho zvolili v roku 1749. Jej členom bol dve desaťročia – do roku 1769, keď zomrel. Po Jozefovi Hebenstreitovi dom v rokoch 1770 – 1772 vlastnila jeho ovdošená manželka – **Hebenstreittin**.

V rokoch 1776 – 1786 bol majiteľom domu obchodník (mercator, kaufmann) **Matej Schläffer**, ktorého prijali medzi mešťanov na Silvestra v roku 1771. Pri súpise obyvateľov vo februári 1776 v dome okrem M. Schläffera a jeho manželky žil aj jeho svokor (frater uxoris), 7-roč-

Rok 1946 - po asanácii domov č. 1 a č. 3

ný školopovinný syn (studiosi scholas frequentant), jedna mladá slúžka (ancilla) a jeden učeň (tyro). V dome býval aj nemenovaný komorský úradník a v roku 1781 tu zdanili farbiara Jána Kolmajera. Matej Schläffer zomrel pred rokom 1786. Majiteľkou domu potom bola jeho manželka – vdova **Jana Schläfferová**. Po nej sú v rokoch 1790 – 1791 ako vlastníci uvedení dedičia **Hebenstreitovcov**. V tomto období tu bývala v podnájme vdova Dillinbergerová. V nasledujúcom roku bola majiteľkou domu **Augustína Hebenstreitová**. Ako nájomník u nej býval Karol Dillinberger I. (pôvodne Dillnberger 2) – budúci majiteľ ringového domu na námestí č. 7, ktorý sa stal mešťanom 8. novembra 1785. V rokoch 1793 – 1798 bol dom majetkom budúceho senátora **Jozefa Tuoltha**, ktorého prijali za mešťana 27. novembra 1792. V mestskej rade najskôr v rokoch 1795 – 1796 vykonával funkciu podnotára a od roku 1808 až do 19. júna 1821, keď zomrel bol hlavným notárom. Od roku 1798 už však Jozef Tuolth žil v Dolnej ulici, kde si od kolegu – senátora Jána Karola Glabiča kúpil dom č. 21. Novým majiteľom domu sa po Jozefovi Tuolthovi stal **František**

Horná ulica v roku 1963

Huttenbacher, ktorý je uvedený ako jeho vlastník v rokoch 1798 – 1805. V nasledujúcom roku už bola majiteľkou domu **Zuzana Havjarová** (i Haverová), ktorá ho však vlastnila len necelé dva roky. Od roku 1807 do roku 1824 je v mestských záznamoch ako majiteľ domu uvedený kožušník **Pavol Havjar** (neskôr uvádzaný ako Havjarik), asi Zuzanin syn. Med-

zi mešťanov P. Havjara prijali 7. apríla 1790. Predtým žil ako nájomník na námestí v dome č. 12. V rokoch 1809 – 1810 tu býval v podnájme gombikár a opaskár Alojz Grell – bývalý majiteľ susedného domu č. 3. Pavol Havjar (Haviarik) pravdepodobne v roku 1825 zomrel. V daňových registroch z rokov 1825 – 1826 sú ako vlastníci domu uvedení dedičia **Haviarikovcov**.

Od roku 1826 do roku 1833 bol majiteľom domu krajčír **František Berlica** (pôvodne **Brlica**) starší, ktorý sa do Banskej Bystrice prisťahoval z Moravy. F. Berlica st. predtým býval v podnájme vo Farskej ulici č. 2. V týchto rokoch uňho zdanili remenára Antona Kleina mladšieho (mešťanom sa stal 8. marca 1826), ktorého s Františkom Berlicom st. spájali nejaké rodinné zväzky a klobučníka (pileator) Adama Kellnera (za mešťana ho prijali 26. mája 1824). A. Kellner neskôr žil v dome č. 8 na opačnej strane ulice. František Berlica starší v roku 1833 zomrel. V rokoch 1834 – 1835 sú ako majitelia domu uvedení jeho dedičia. V roku 1835 sa novým vlastníkom domu stal garbiar (cerdo) **Daniel Selecký** (Szeleczyk) mladší, ktorého prijali medzi mešťanov 16. augusta 1827. Začiatkom 50. rokov dom od D. Seleckého ml. kúpil **Imrich Lany** (i Lányi), ktorý predtým vlastnil na opačnom konci ulice dom č. 32. Tento dom I. Lany zdedil po svojom otcovi – šľachticovi Jozefovi Lanym, ktorý pochádzal z Liptova. Ako už bolo spomenuté v roku 1853 dal Imrich Lany dom (domy) prestavať. Stavebný a architektonický návrh mu vyhotovil projektant Ján Ferdinand Krappe. Imrich Lany sa však po krátkom čase (pred rokom 1856) opäť presťahoval do rodičovského domu č. 32.

Majiteľom domu č. 1 sa stal šuster a krčmár **Jozef Puchy**, ktorého prijali za mešťana 28. augusta 1838. J. Puchy potom dom vlastnil viac ako 40 rokov. Predtým býval ako nájomník v Lazovej ulici č. 19 a tiež v Hornej striebornej ulici č. 3. Od roku 1843 bol Jozef Puchy majiteľom domu v Novej ulici č. 14, ktorý zdedil po svojej matke Karolíne Puchyovej. Koncom 60. rokov uňho zdanili Jozefa Gondu, Martina Budaja a zámočníka Jána Moravčíka (Johan Morautsik). V zozname živnostníkov a remeselníkov z roku 1889 je v tomto dome uvedený zámočník František Štefko. Jozef Puchy bol majiteľom domu aj v roku 1895. Už v období pred prvou svetovou vojnou tu pôsobil hodinár M. E. Tulinský. V roku 1920 dom vlastnila **Národná banka** – účastníarska spoločnosť, ktorá si od nasledujúceho roku zriadila centrálu na Hlavnom námestí – v dome č. 23 (dnes VÚC). V obytných priestoroch domu č. 1 naďalej bývali Puchyovci. Krátky inzerát uverejnený v Hronských novinách 30. augusta 1924: „*Nemecké, francúzske a klavírové hodiny dáva Oľivia Puchyová, Horná č. 1, II. poschodie.*“ V tomto období na prízemí sídlil aj Ján Sálka – nožiar a „umelobrusič“ a v 20. rokoch si tu zriadila predajňu firma Fatra (prvá slovensko-česká ovocinárska účastinná spoločnosť). Od konca 30. rokov v tých istých obchodných priestoroch sídlil obchod „Puškárstvo“ Františka Marka.

POZNÁMKY

- 1 – J. M. Liebhart sa 4. januára 1720 obrátil na mestskú radu so žiadosťou o zvýšenie platu, ...senátori mu odhlasovali dve merice raže. Z roku 1742 sa zachovala sťažnosť, ktorú na neho podali rodičia, že zle nakladá s deťmi, bije ich hlava-nehlava, necháva ich párať perie, preberať šošovicu...
- 2 – priezvisko Dillinberger je odvodené od nemeckého pomenovania mesta Banská Belá – Dilln.
- 3 – jeho rovnomenný syn Karol Dillinberger II. bol od roku 1824 úctyhodných 35 rokov rektorom – riaditeľom tunajšieho evanjelického gymnázia. Od roku 1835 profesor K. Dillinberger II. vlastnil v Lazovej ulici dom č. 26 a po roku 1845 sa stal aj majiteľom už spomínaného domu na námestí č. 7, ktorý zdedil po svojej nebohej matke Anne Dillinbergovej
- 4 – od 50. rokov v meste pôsobil jeho syn – kanonik František Berlica mladší.

Ján Baláž

BYSTRICKÝ PERMON UPOZORŇUJE

Pokračovanie zo str. 1.

Jadrom navrhovaného územia parku je vodná plocha mŕtveho ramena s miestnym názvom rybník Pod rybou (v správe Slovenského rybárskeho zväzu). Súčasná plocha zelene tvoria záhradkárské osady pri

nej obytnej zástavbe a miniareálom viacerých malovýrob, výrobných a ne-výrobných služieb bude vhodné pre plochy mestského upraveného parku.

Plochy východnej časti lužného lesa je potrebné ponechať v súčasnej kvalite s minimálnymi zásahmi do zelene. Bude poskytovať prostredie pre prechádzky.

Najcennejšiu časť lokality – mokrade, bude nutné rozšíriť, prehĺbiť, vyčistiť a revitalizovať ako osobitnú časť parku. V tejto jeho časti bude vhodné vytvoriť malé odpočívadlo (centrum) pre pozorovanie autentickej fauny a flóry a využívanie aj na náučné účely s popisom prírodných daností územia.

Súčasťou lokality sú lúky s predpokladom na vytvorenie tzv. pobytových lúk, ktoré tvoria priestory s menšou vybavenosťou rozličnými lavičkami, piknikovými lavicami a stolmi. Znamená to na hranici s pobytovou lúkou súčasne okraje lužného lesa výrazne presvetliť a odstrániť krovitú etáž.

V rámci týchto plôch bude možné odprezentovať aj historicko-technický vývoj územia s prezentáciou hrabí na zachytávanie dreva, výroby dreveného uhlia a podobne. Predmetom štúdie neboli úpravy zelene, nakoľko nebol vypracovaný odborný posudok stavu zelene v tejto lokalite.

Veríme že aj táto výborná myšlienka sa dočká rýchlej realizácie.

Redakcia časopisu Bystrický Permon

Pod rybou - vizualizácia

Mičinskej ceste a v lokalite medzi mŕtvym ramenom a tokom rieky Hron, porast mäkkého lužného lesa a lúky.

Lokalitu vnímanú ako ucelený prírodný prvok je nutné rozdeliť na jednotlivé časti budúceho funkčného celku parku. Územie priliehajúce k súčas-

ZÁCHRANA VODOTRYSKU NA NÁMESTÍ SNP

V roku 2002 Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici vydala publikáciu 1255 – 2000 Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice. Je v nej uvedený (s. 105) aj Raus Teodor, od roku 1945 Karas, mestský architekt. (Doplňujem jeho chýbajúce údaje: nar. v Banskej Bystrici 29. 8. 1908, zomrel v Sydney 28. 1. 1999). Uvádza sa aj fakt, že z Austrálie poslal mestu materiál Zatajená pravda o výstavbe môjho rodného mesta Banskej Bystrice od roku 1935 – 1949. Tento materiál má svoj dodatok, z ktorého uvádzam úryvok. Je aktuálny v roku, kedy sa predlžoval život žulového pylónu na námestí SNP – jeho reštaurovaním.

Jar 1945:

„Jedného dňa som bol zavolaný k predsedovi Mestského národného výboru pánu Striežovi do jeho úradovne na mestskom dome. Pred jeho stolom sedel jeden ruský generál a u okna stál ruský dôstojník. Predseda bol očividne veľmi rozčúlený, lebo ruský generál žiadal odstránenie vodotrysku na námestí a postavenie pomníka na jeho mieste. Snáď nikdy v živote som nebol v takej ťažkej situácii, lebo som si uvedomil, že nakoniec ja budem zodpovedný za odstránenie vodotrysku.

Generál bol neústupný, ale aj predseda MNV, ktorý statočne obhajoval svoje stanovisko, aby pomník nebol postavený na mieste vodotrysku... Zavolať ma, aby som ako projektant mestského regulačného plánu pomohol zachrániť vodotrysk a navrhol generálovi iné prijateľné miesto pre pomník.

Videl som, že situácia je veľmi napätá a namiesto toho, aby som sa pustil do prípadnej hádky s generálom, som si vypýtal dovoľenie prejednať vec vo vedľajšej zasadacej sieni s ruským kapitánom, architektom pomníka. Napadlo ma, že regulačný plán je tam vyvesený na stene. Zdalo sa, že osud vodotrysku je spečatený, lebo ruský kapitán, veľmi inteligentný a sympatický, hovoriaci viacerými jazykmi, mi úprimne povedal, že generál žiadne iné miesto pre pomník neprijme a pomník musí byť tam, kde si to žiada. V zúfalosti som mu povedal:

VODOTRYSK ZNAMENÁ TOľKO PRE BYSTRICU AKO EIFELOVA VEŽA PRE PARÍŽ!!!

Píšem to s veľkými písmenami, aby si občania mesta pamätali, že táto veta zachránila náš vodotrysk, ktorý dáva charakter nášmu námestiu.

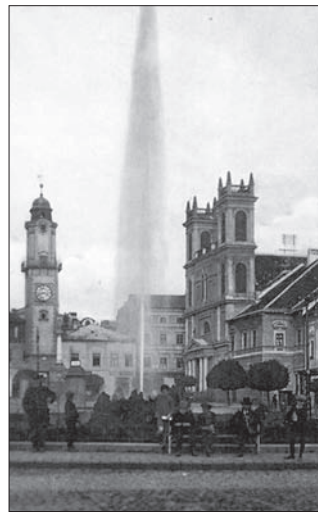
Ruský architekt a vojenský inžinier vyznačili dnešné miesto pomníka na námestí. Stavbu v spolupráci s miestnou firmou Horn viedli spolu s Ing. Luptákom z Technického oddelenia mesta.“

K osobnosti architekta Teodora Karasa sa ešte vrátim.

Klára Kubičková

Súčasná podoba

Rok 1925 - bez pomníka

Námestie s vodotryskom a Pomníkom osloboditeľov v r. 1948

HĽADANIE SÚVISLOSTÍ – VEIT STOSS A BANSKÁ BYSTRICA

Pri prechádzke mestským hradom v Banskej Bystrici každého návštevníka upútajú neskorogotické pamiatky, ktoré sa aj napriek nepriazni osudu po 500 rokoch zachovali do dnešných dní. O jednej z nich Emil Jurkovič v knihe Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica na str. 77 uvádza:

„Vo výklenku steny Farského kostola Nanebovzatia Panny Márie v Banskej Bystrici, na jeho južnej strane môžeme vidieť plastiku zobrazujúcu výjav *Zadržania na Olivovej hore*“. Pokiaľ berieme na zreteľ umeleckú hodnotu, je to nepochybne najdokonalejšie sochárske dielo, ktoré nám stredoveké Uhorsko zanechalo. Je veľmi pravdepodobné, že aj za túto umeleckú pamiatku, môžeme ďakovať Königsbergerovej štedrosti, ktorý dal túto plastiku vyhotoviť Veithovi zo Štósu. Keďže Veith žil a

pracoval aj v Krakove, sme blízko úsudku, že aj tu ide o jeho dielo“.

Reliéf pre farský kostol Nanebovzatia Panny Márie bol vytvorený po známom Veľkonočnom požiari Banskej Bystrice 10. apríla v roku 1500 a donátom bol Michal Königsberger a Veit Mühlstein. Michal Königsberger bol pritom jedným z najvýznamnejších banských podnikateľov v B. Bystrici na konci 15. a začiatku 16. storočia a prispel najväčšou čiastkou pri neskorogotickej prestavbe celého mestského hradu vrátane Olivovej hory. Za druhého donátora Olivovej hory je považovaný bývalý banskobystrický banský podnikateľ, zvolenský župan a kremnický komorský gróf Veit Mühlstein.

Historici umenia 19. a prvej polovice 20. storočia: Kornel Divald, Arnold Ipolyi-Stummer, Imrich Henszlmann, Ľudovít Kemény a Eva Trajdosová, pripúšťajú možnosť, že Veit Stoss pracoval v B. Bystrici v službách Jána Thurzu. Tento levočský rodák pôsobil v druhej polovici 15. storočia v Krakove ako zástupca dcérskej levočskej rodinnej podnikateľskej spoločnosti, kde dosiahol pozoruhodné postavenie. Stal sa aj členom mestskej rady Krakova a ako jej člen bol menovaný dozorcom spolu s ďalšími dvoma radnými pri výstavbe hlavného oltára Smrti a Nanebovzatia Panny Márie v Krakove a spravovali fundáciu oltára. Pritom na tento účel vyzbierali na oltár 2 808 zlatých a okolo roku 1485 Ján Thurzo sám dodal tri hrivny zlata (1 hrivna = 0, 24554 kg) ktoré boli použité na pozlátenie oltára. Pôsobenie v tejto funkcii malo umožniť Jánovi Thurzovi zoznámiť sa s tvorbou Veita Stossa, hlavného autora krakovského oltára v rokoch 1477 – 1489. Neskôr bol Ján Thurzo hlavným mecénom Veita Stossa počas jeho pôsobenia v Krakove. V 90. rokoch 15. storočia Ján Thurzo už podniká v Banskej Bystrici, kde spolu s augsburskými Fuggerovcami zakladá svetoznámu mediarsku spoločnosť. Práve pôsobenie Jána Thurzu v Krakove a v Banskej Bystrici viedlo horeuvedených historikov umenia aj samotného Emila Jurkoviča k záveru, že svetoznámy rezbár pôsobil aj v Banskej Bystrici.

Čím sa Veit Stoss vlastne preslávil, že európske mestá považovali jeho pôsobenie za niečo mimoriadne?

Odborne vyrastal pod vedením Hansa Multschera z Ulmu. Ďalší umelecký profil mladého Stossa ovplyvnilo dielo Majstra E. S., Martina Schongauera a Nicolausa Gerhaertsu. Renomé získava

Stoss v Krakove, kde pre ústredný krakovský chrám vytvoril reliéf Olivovej hory, Krucifix a dvanásť rokov (1477 – 1489) pracoval na 11 metrov širokom a 16 metrov vysokom hlavnom oltári chrámu Smrti a Nanebovzatia Panny Márie. V krakovskom kráľovskom sídle na Waveli máme možnosť vidieť náhrobok poľského panovníka Kazimíra IV. (1492). Ďalšie náhrobky z jeho dielne sú vo Václavsku, Hnezdne a v krakovskom dominikánskom kostole.

Roku 1496 sa natrvalo vracia do Norimberku (pôsobil tu krátko pred odchodom do Krakova v r. 1473 – 1477), ktorý sa stal miestom umeleckého pôsobenia Stossa až do smrti. Pre tamojšie kostoly: sv. Sebalda, sv. Vavrinca a panny Márie vytvoril sochárske diela priťahujúce odbornú a laickú verejnosť. V Bambergu vytvoril rovnako hlavný oltár Narodenie Krista (1523).

Sochu sv. Rocha (dnes v bazilike Della Santissima Annunziata vo Florencii) Giorgio Vasari nazval „zázrak v dreve“. Ďalšie Stossove sochy sú dnes uložené v Germánskom múzeu v Norimbergu a kostoloch okolitých miest. S Norimberským kovolejárom Petrom Vischerom spolupracoval na náhrobku cisára Maximiliána v Innsbrucku.

Na začiatku umeleckej činnosti Stoss svojim sochám vtlčil neskorogotický štýl. Neskôr prekročil vlastný prah a jeho diela obsahujú aj renesančné prvky. Bol pre nemecké sochárstvo tým, čo pre nemecké maliarstvo Albrecht Dürer a svojou sochárskou tvorbou ovplyvnil umelecké dianie neskej gotiky a nastupujúcej renesancie v celej strednej Európe.

Na záver môžeme povedať, že Majster Pavol z Levoče poznal detailne dielo Veita Stossa a je niektorými historikmi umenia považovaný za jeho žiaka.

Jozef Ďuriančík

Výjav Zadržania na Olivovej hore pred jeho reštovaním Jánom Filom

KTO BOLI DVANÁSTI MUŽI NA FOTOGRAFIÁCH JOZEFA GUTKAISSA?

V decembrovom čísle Bystrického permona sme čítali zaujímavý článok kurátora Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici Filipa Glocku o začiatkoch fotografie v Banskej Bystrici a jej priekopníkovi rakúskom rodákovi Jozefovi Gutkaissovi. Na uverejnených dvanástich portrétoch iste čitateľa spoznali aspoň Andreja Sládkoviča a Michala Miloslava Hodžu a možno im aj mená niektorých ďalších znejú povedome. No, kto boli tí ostatní? Aké povolanie mali, odkiaľ pochádzali, kde pôsobili a z ktorých rokov (približne) pochádza fotografia? Z dostupných zdrojov sa pokúsime čitateľovi priblížiť osobnosti všetkých dvanástich.

Na fotografii č. 1 je profesor evanjelického gymnázia v Banskej Bystrici **Ludovít Bohdan Groszmann**. Narodil sa v rodine obchodníka Andreja Groszmannu v Pukanci r. 1818. Po štúdiách doma, v Banskej Štiavnici a Bratislave pobudol aj na zahraničných univerzitách v Hale a v Jene, kde v rokoch 1843 – 44 študoval teológiu. Od roku 1847 pôsobil na banskobystrickom evanjelickom gymnáziu až do odchodu na dôchodok v r. 1888. Ako verný priateľ a znalec života Andreja Sládkoviča napísal jeho životopis. Ako slobodný a bezdetný podporoval zo svojej penzie gymnázium, na ktorom učil 41 rokov. Hrob profesora Groszmana na evanjelickom cintoríne patrí medzi pamätné hroby. Jeho fotografia môže pochádzať zo začiatku pôsobenia J. Gutkaissa v Banskej Bystrici.

Na druhej fotografii je **Andrej Sládkovič**, o ktorom netreba hádam veľa hovoriť, len pripomenúť, že sa narodil v roku 1820 v Krupine v učiteľskej rodine. Od jesene 1868 do smrti na jar 1872 bol chorý, no na fotografii vyzerá zdravý, čo by posunulo jej zhotovenie do obdobia pred ochorením.

Na tretej fotografii je **Michal Miloslav Hodža** (1811 Rakša – 1870 Český Tešín) evanjelický kňaz v Liptovskom Mikuláši, cirkevný funkcionár, jazykovedec, autor učebníc, náboženských piesní, epických básní, organizátor slovenského národného hnutia štyridsiaty rok 19. stor., spolutvorca prestolného prosbopisu, predseda spolku Tatrin. Od roku 1867 žil v exile v Tešíne, čo poukazuje na príchod Jozefa Gutkaissa do Banskej Bystrice pred vypovedaním M. M. Hodžu do exilu.

Na štvrtej fotografii je evanjelický kňaz **Bohuslav Emil Laciak** (1852 Ozdín – 1891 Wesley, USA) syn kňaza a hudobného skladateľa Michala Laciaka. Študoval na ev.gymnázii v Revúcej, teológiu vo Viedni. Bol

kaplánom v Očovej u Ondreja Javora, potom v Hornej Mičinej, kde zostal ako farár od r. 1877 do roku 1884. Pre odmietnutie viesť úradnú korešpondenciu v maďarskom jazyku dostal sa do sporu so zvolenským seniorom Jánom Mockovčákom (aj s ublížením na tele!) a bol generálnym konzistóriom evanjelickej cirkvi zbavený miesta v celom Uhorsku. Potom pôsobil ako kazateľ v Čechách, Sliezsku a USA, kde zomrel. Fotografia môže byť zo začiatku jeho pôsobenia na Mičinej.

Na piatej fotografii je evanjelický učiteľ, publicista, spoluautor učebníc **Daniel Kopa** s rodinou. Narodil sa v Radvani, krstný bol 3. januára 1838. Otec Andrej Kopa bol garbiarom, matka bola z debnárskej rodiny Kneppovcov. Ľudovú školu navštevoval doma, potom lýceum v Banskej Štiavnici, ktoré nedokončil, lebo ho potrebovali v Radvani ako pomocného učiteľa. 24-ročný sa stal riadnym učiteľom. Neskôr ako vynikajúci učiteľ bol aj členom seniorálnej školskej rady. No zrejme cholerická povaha spôsobila, že deti kruto, až neľudsky trestali, čo viedlo rodičov k opakovaným sťažnostiam v cirkvi i u okresného súdu. Musel preto z učiteľského postu v Radvani r. 1878 odísť a nebyť toho, že bol verným Slovákom, nebol by na príhovor Jozefa Miloslava Hurbana dostal učiteľské miesto v Hlbokom, kde pôsobil až do odchodu na dôchodok. Zomrel v r. 1920 u svojho syna v Modre.

V Radvani sa mu narodil jeden mŕtvy synček a ďalší dvaja synovia zomreli skôr, ako otec musel Radvan opustiť. Je zaujímavé, že krstnými otcami detí boli muži z fotografií Andrej Hanzlík, vtedy 24 ročný právnik, Gabriel Izák, farár z Poník a staršia dcéra Andreja Sládkoviča Oľga Braxatorisová. Fotografia z ateliéru pani Gutkaisovej môže byť približne z roku 1885.

Na šiestej fotografii je evanjelický učiteľ **Ondrej Droba** (1. 4. 1846 – 4. 8. 1886), syn krčmára Jána Drobu a Márie Slivkovej z Banskej Bystrice (krstil ho Karol Kuzmány). Navštevoval školy doma, v Banskej Štiavnici a v Rožňave, kde zmaturoval. Ako 20-ročný bol po predčasnej smrti učiteľa Samuela Gemzického zvolený za mimoriadneho a po štyroch rokoch za riadneho učiteľa nižších ročníkov. V gymnaziálnych triedach učil gymnastiku. S manželkou Boženou Jančovou mali na fotografii zachytené deti Emila Karola a Idu Jolanu. Fotografia je približne z roku 1881 – 82.

Na siedmej fotografii je profesor evanjelického gymnázia v Banskej Bystrici **Alexander Markuš**, rodák z Balážskych Ďarmot (1831 – 1867).

Pokračovanie na str. 11.

Pokračovanie zo str. 10.

Elementárnu školu navštevoval doma, lýceum v Banskej Štiavnici, teológiu študoval v Prešove. Na univerzite v Halle študoval okrem teológie i prírodné vedy. Od roku 1859 pôsobil rok ako mimoriadny, a potom riadny profesor banskobystrického evanjelického gymnázia, posledné 4 roky života bol jeho riaditeľom. Bol výborným učiteľom i botanikom. Ním zbierané rastliny z okolia Banskej Bystrice sú súčasťou historického herbára Augusta Junkera. Jeho dcéra Jolana (1862) sa stala dlhoročnou učiteľkou na evanjelických školách. Profesor Markuš zomrel 14. februára 1867, čo posúva príchod Jozefa Gutkaissa do nášho mesta pred tento dátum.

Na ôsmej fotografii je **Samuel Bodorovský**, rodák z Banskej Bystrice (1825 – 1891) národnokultúrny pracovník, notár Zvolenskej župy

4.

GUTKAISS Photograph. BADEN.

5.

FRAU GUTKAISS Photograph. BADEN.

6.

GUTKAISS Photograph. BADEN.

10.

GUTKAISS Photograph. NEUSOHL.

11.

Jos. Gutkaiss, Photograph. Neusohl.

12.

Jos. Gutkaiss, Photograph. Neusohl.

1. Photograph Gutkaiss
in Neusohl
empfiehlt sich dem geehrten Publikum zur Portrait-Aufnahme. — Das Atelier befindet sich in der unteren Gasse im fünfzigsten Hause.
Fotografie.
Bei Frau Witwe Flittner
= Haus-Nr. 57, =
werden täglich, besonders Nachmittags
Aufnahmen gemacht.
Empfiehlt sich hochachtungsvoll
Gutkaiss
Fotograf

gymnázia **Jána Kmeťa** z mladých čias, rodáka z Dolnej Mičinej (1848 – 1931). Školy navštevoval doma, nižšie gymnázium v Banskej Bystrici, lýceum v Banskej Štiavnici a teológiu v Bratislave. Najprv pôsobil ako zastupujúci profesor evanjelického gymnázia, potom absolvoval 2 semestre na univerzite v Halle a až tak sa stal v r. 1876 riadnym profesorom fyziky a „počtovedy“ na tom istom gymnáziu, kde ostal až do odchodu na dôchodok v r. 1904. Vypomáhal s výučbou na novootvorenom Reálnom dievčenskom gymnáziu. Ako výborný a aj obľúbený profesor sa po vzniku ČSR znovu v rokoch 1920 – 21 vrátil k aktívnej pedagogickej službe. Okrem toho bol prvým predsedom miestneho odboru Matice slovenskej a bol členom správnej rady Národnej banky, úč. spol., atď. Je pochovaný na evanjelickom cintoríne v Banskej Bystrici.

Na poslednej fotografii je zachytený právnik **Andrej Hanzlík** (1850 – 1931), z hrebenárskej rodiny v Radvani, „advokát chudobných“, v rokoch 1923 – 1927 richtár Banskej Bystrice, podporovateľ výstavby Národnej banky Slovenska a Národného domu, mecén Mateja Bencúra (Martin Kukučín) a Izidora Žiaka-Somolického, cirkevný funkcionár a darca.

NIEČO AJ O SAMOTNEJ RODINE GUTKAISOVCOV

a štátny úradník v rôznych funkciách, od roku 1872 hlavný notár mesta Banská Bystrica. Patril k zakladajúcim členom Matice slovenskej. Bol aj jedným z mnohých prispievateľov do Prostonárodných slovenských povestí Pavla Dobšinského a Augusta Horislava Škultétyho a verným priateľom Gustáva Kazimíra Zechentera-Laskomerského. Ako slobodný poručil vo svojom testamente 5 tisíc zlatých a jeden pozemok evanjelickej cirkvi. Je pochovaný na evanjelickom cintoríne, blízko hrobu Ľudovíta Bohdana Groszmanana.

Deviatym mužom na fotografii Jozefa Gutkaissa je evanjelický farár **Gabriel Izák** (1837 – 1921), syn učiteľa Jána Izáka z Turian v Turci. Školu navštevoval najprv doma, potom v Martine, Banskej Štiavnici, Levoči a v Prešove, kde skončil teologický kurz a ešte krátko študoval vo Viedni. Ako 25-ročný prijal miesto kaplána u farára Mateja Kosca na Ponikách. V novozriadenej škole učil zároveň staršie deti. Po smrti Mateja Kosca, ktorý účinkoval na Ponikách skoro 50 rokov, nastúpil na jeho miesto.

Poniky, kedysi mestečko, sa stalo jeho domovom na 47 rokov. Fotografia z ateliéru pani Gutkaisovej v Bádene môže byť z konca jeho študentských rokov.

Na desiatej fotografii je **Dušan Lichard** (aj Lichardus), o ktorom sa nepodarilo zistiť viac ako to, že pôsobil v Brezne ako advokát. Iste pochádzal zo známej rodiny Lichardovcov.

Jedenásta fotografia zobrazuje profesora evanjelického

Pri narodení prvej dcéry Kataríny Janky 3. februára 1882 býval v dome na rohu Krížnej uličky oproti župnému domu, č. 372. Pri narodení druhej dcéry Márie Boženy 25. januára 1884 už býval na Dolnej ulici č. 77 (dnes 34) a pri narodení tretej dcéry Malvíny Heleny tiež na Dolnej ulici č. 84 (dnes 20). Všetkým trom dcéram boli krstnými rodičmi učiteľ Andrej Droba s manželkou Boženou, ktorí aj bývali blízko nich, najprv na terajšom č. 32 a potom č. 24.

Zápis o narodení syna v roku 1893 sa zatiaľ nepodarilo nájsť. Manželia Gutkaisovci neboli rovnakej konfesie, Jozef Gutkais bol rímsky katolík a jeho manželka Salome Weiszová bola evanjelická helvétskeho vyznania (kalvínska), preto boli ich dcéry krstené v evanjelickom kostole v Banskej Bystrici.

Je zaujímavé, že všetci zobrazení muži boli len pedagógovia, kňazi, alebo advokáti.

Eva Furdiková

114 ROKOV OD PRVÉHO FILMOVÉHO PREMIETANIA V BANSKEJ BYSTRICI

VELKOLEPÝ PRÍBEH KÍN A ICH PROTAGONISTOV

Keď na prelome mája a júna 1904 ako pomerne horúca novinka zavítalo do Banskej Bystrice „moderné elektrické divadlo“, muselo to predstavovať malé zemetrasenie. Veď vôbec prvú verejnú produkciu predviedli bratia Lumièrovi v Paríži len nedlho predtým, 28. 12. 1895, čo filmová história udáva ako vôbec prvé filmové predstavenie.

Pravdaže, v našom prípade išlo o premietanie putovného kinematografistu, lebo o stálych kinách v našich končinách vtedy ešte nebolo ani chýru, ani slychu. V slovenčine vychádzajúci lokálny týždenník, od-národňujúci maďarónsky Kraján, ktorý v pozoruhodnom náklade 3 200 výtlačkov v období 1904 – 1918 vydával „Vlastenecké spisy rozširujúci spolok v Banskej Bystrici“, priniesol 26. 5. 1904 vo vtedy klasickej rubrike Chýrnik štvorriadkovú noticku v tomto originálnom znení: „Električné divadlo v pár dňach dojde do nášho mesta na korčuľovacie miesto, kde bude postavený stroj na 13 koní syli. Predstavené bude divadlo z hýbajúcimi fotografičnými obrazmi. Ceny levné.“ Iné tunajšie noviny Besztercebánya és Vidéke 29. mája toho roku v čísle 22 vo svojom avíze informovali len niekoľko dní (z čoho sa dá usudzovať, že predstavenie sa konalo začiatkom júna) pred premietaním, že ide o divadlo vybavené obrovskými strojmi a že program tvoria rôzne úspešné filmy.

PRIMÁT PATRÍ ÁDLEROVI

Kapacita dosahovala 400 miest a vstupné bolo naozaj ľudové. Zásluhu na tomto priekopníkom čine si pripísal fotograf a majiteľ bioskopu – putovného kina Zsigmond (Žigmund) Ádler z Levíc. Ten už rok predtým so svojím elektrickým divadlom Grand Americane Bioscop očaril verejnosť v Trnave a potom aj v iných mestách vtedajšieho Uhorska. Banská Bystrica sa veru nedala zahanbiť, hľadisko bolo vypredané a neskrývalo nadšenie z projekcie pohyblivých obrázkov. Na projekciu použil Ádler elektrický prístroj s 500 žiarovkami, teda s vlastným zdrojom svetla na presvietenie filmového pásu. Vzhľadom na zmienku o vtedajšom mestskom klzisku, môžeme Ádlerov banskobystrický priekopnícky počín – vzletnou parafrázou rečeno, urobil malý krok pre tunajšieho človeka, ale veľký skok pre tunajšiu verejnosť – situovať do lokality Horných lúk, ktoré sa rozprestierali na pravom brehu Hrona, dnes časti mesta od budovy VÚB a domu kultúry, pokračujúcu za autobusovú stanicu a tiež na väčšinu územia sídliska pri hlavnej železničnej stanici. Klzisko na Horných lúkach bolo domovskou pôdou korčuľarskeho spolku – v týchto spolkoch sa venovali základnému korčuľovaniu, karnevalom a pod. – založeného podľa jedného zdroja ešte v roku 1872, podľa iného 1874, ktorý pri ňom postavil v roku 1891 drevený pavilón so šatňami. Podľa ďalšieho prameňa sa počiatky korčuľovania v Banskej Bystrici datujú do roku 1889, kedy sa v čase mrazov mesto postaralo o klzisko z vŕb Hrona v mieste

dnešnej Robotníckej a Železničarskej ulice, resp. budovy vojenskej správy – a to ešte aj po I. svetovej vojne, kým sa korčuľari nepresťahovali na tenisové kurty do parku. Vieme, že mesto prenajímalo klzisko práve korčuľarskemu spolku, a to za 600 korún mesačne, čo bol na danú dobu veľký peniaz, pričom spolok odvádzal aj zábavnú daň. Podľa všetkého sa Ádlerova projekcia udiala práve tu a pod šiatrom, vtedy štandardom, lebo až okolo roku 1914 sa kiná v Európe i Amerike usídlili v kamenných budovách. Tento židovský fotograf a premietач sa neskôr preslávil aj niečím iným. V levickom hoteli Lev, kde začalo fungovať stále kino od roku 1913, sa zrodil jeho vynález, keď skonštruoval automatický vypínač, ktor

rý v sále vypol svetlo v momente spustenia premietačky. Žigmund Ádler, rodák z Kalnice (dnes súčasť Kalnej n/Hronom) zahynul v prvej svetovej vojne a o jeho potenciálnych potomkoch nie je nič známe ani pracovníckam levického štátneho archívu. Dokonca nemajú ani jeho podobizeň, hoci po prisťahovaní sa do Levíc 1. 9. 1900 sa do ich histórie zapísal nielen ako fotograf s ateliérom na Mártonfyho ulici (dnes Hviezdoslavova), ale aj ako majiteľ kina a premietач.

OD POHYBLIVÝCH OBRÁZKOV K DIGITÁLNYM KINÁM

Hoci počinu levického priekopníka oveľa skôr predchádzali prvé pokusy s pohyblivými obrázkami – už v roku 1856 totiž vedenie mesta vydalo povolenie Józsefovi Szakfimu na verejné predvedenie „panorámy“, teda svetelných obrazov – Ádlera možno smelo považovať za akýsi spúšťači mechanizmus. Až taký, že za 114 rokov sa v Banskej Bystrici a blízkom okolí etablovalo 90 kín rôzneho druhu, od pojazdnych až po stále kamenné, od bioskopu

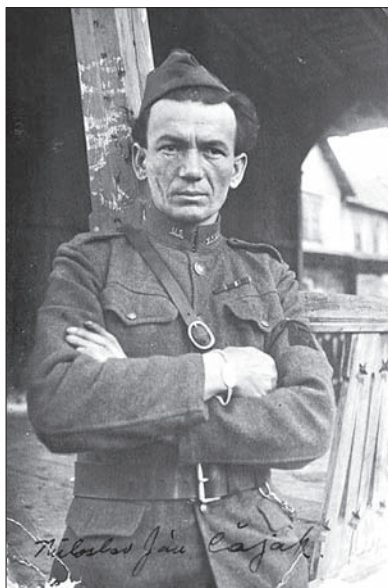
až po kiná digitálne. Podaktorým Banskobystričanom sa azda z počutia vynorí informácia o legendárnom kine Dániela Négyessyho na ulici Fűrész utca (neskôr Na pílu, dnes Železničarska) z obdobia 1911 – 1918, o ktorom sa v jednej zo svojich kníh zmieňuje aj tunajší spisovateľ Pavol Hruží. Podľa niektorých filmových historikov ide o prvé stále kino na území mesta, podľa iných je ním bioskop Maia Hermannova z roku 1909, v ktorom sa premietalo na ploche pri pôvodnej hlavnej železničnej stanici (stála na mieste neskoršej reštaurácie Srdiečko, resp. dnešného mestského úradu, asanovaná v roku 1959). Od roku 1919 sa nadišlo centrom filmového diania v meste stal Mestský biograf v povestnom Vaňovom a parnom kúpeľi pod Urpínom. Toto kino o dva roky nato prevzali Ján Čajak a Telocvičná jednotka Sokol, ktorí zmenili názov na legendárne bio Pod Urpínom, ktoré v spomienkach mnohých rezonuje dodnes. Legionár, krajan, pracovník v USA, komunálny politik i spolkový činovník Čajak sa stal rozhodujúcou osobnosťou v Banskej Bystrici v oblasti kín v medzivojnovom období. V roku 1931 prebudoval kino na zvukové, čím v podstate položil bodku za érou nemého filmu. Popritom sa, pravda, premietalo aj na iných miestach, lebo film bol vtedy mocným kultúro-spoločenským fenoménom, ale ďalším medzníkom sa stalo v

jedna menšia čiastka mlyna zhorela, totiž miestisko, kde sa pšenica čistila. Huf ľudu, ktorý sa k ohňu zbehol, páčil sa na dvetisíc hláv, tak že vojsko a polícia mala dosť roboty poriadok udržať. Z hasičov viacerí vyznačili sa a môžu rátať na odmenu. I viac kominárov a škrydliarov vydriapalo sa na strechu štvorposchodového mlyna a statne pomáhalo hasičom.

— Električné divadlo v pár dňach dojde do nášho mesta na korčuľovacie miesto, kde bude postavený stroj na 13 koní syli. Predstavené bude divadlo z hýbajúcimi fotografičnými obrazmi. Ceny levné.

— Klebetnica. Pre nepravdivosť týchto chýrov náš redaktor zodpovednosť na seba vezme. Traja mrazoví Svätí, ako Servác, Pankráč a Bonifác toľko strachu zvykli nahnať gazdom, že dni týchto, ako aj deň Urbana pozatýmto vriadení budú medzi decembrové dni, potom už môžu mráz označovať, koľko sa im len páči. „Národné Noviny“ martyrom, t. j. tým, ktorí už sedeli, na hlavnom nádraží Túróc-Szent-Mártonu chcú po ňom postaviť: na podnohe ktorého zlatými literami vyryté by bolo: „Za vlast!“ Redakcia „Zvolenských Novín“ zo jej, spät poslaných čísel za vozeň rozposlala brindziarom.

Týždenník Kraján 26. 5. 1904 priniesol historicky prvú noticku o premietaní na klzisku, prvom doloženom na území mesta.
Reprofoto (ben), zdroj SNK Martin

Ján Miloslav Čajak počas I. svetovej vojny v uniforme vojaka USA (US YMCA)
Foto archív Anny Leskovjanskej

roku 1938 otvorenie kina Legia takisto v budove Vaňového a parného kúpeľa. Jeho dve kiná fungovali pod rôznymi názvami (kino pod Urpínom, kino HG pod Urpínom, „Veľké kino“, Praha, resp. Hron, Partizán, „Malé kino“) až do roku 1958, resp. 1962. Už predtým sa filmová ponuka v meste rozšírila o Letné kino mieru v lokalite pod Graniarom (amfiteáter), ktoré otvorili 7. 8. 1951, a tiež o kino Hviezda (1955), ktoré sa spolu s kinom Urpín (1962) stalo nadiľho najobľúbenejšou destináciou pre tento druh ľudovej zábavy v meste pod Urpínom. Jej dosah si uvedomovali aj kompetentní – mesto zriadilo najprv Správu štátnych kín, neskôr Mestskú správu kín, v roku 1964 vznikol Filmový klub Banská Bystrica, úspešne pôsobiaci dodnes, a zásluhou tunajšej Krajskej správy Československého filmu (neskôr Slovenskej požičovne filmov) sa posunula distribúcia filmov, vzdelávanie pracovníkov a technické zabezpečenie kín na kvalitatívne vyššiu úroveň. Pravdaže, paleta kín bola omnoho širšia (kino Bystrica, kino ZV ROH Slovenska, kino Divadla hudby, kino Odporár a i.) a tomu zodpovedalo aj množstvo pravidelných filmových akcií. Jednoducho, kino bolo v tých časoch priam náboženstvom. Hoci, paradoxne, práve kinom niekdajšia vrchnosť čelila skutočnému náboženstvu, to vedľa najmä tí skôr narodení.

Zmena režimu po roku 1990, kedy sa stornovala výroba 16 mm filmov (kopírovanie – výroba – distribúcia), predstavovala pohromu najmä pre malé kiná. Navyše do obdobia 1985 – 1989 už spadajú začiatky videopožičovní, ktoré preniesli film z kín do pohodlia domova a ktoré predznamenal zvonenie umieračika klasickým kinám. Mnohé festivaly, najmä tie ideologicky podfarbené, po zániku štátneho filmového monopolu upadli do zabudnutia, čo postihlo aj Filmový festival pracujúcich, ktorý v meste skončil v roku 1990 (41. ročník) a ktorý sa najmä na amfiteátri tešil značnej pozornosti nielen Banskobystričanov od roku 1951. Ďalšiu ranu predstavovala zmena poslania Parku kultúry a oddychu ako

mestskej kultúrnej organizácie, a tak v roku 2005 zaniklo kino Hviezda, o dva roky nato aj Urpín, ba dokonca došlo k uzavretiu Amfiteátra Paľa Bielika, ktorého prevádzku obnovili až v roku 2014. Dnes je situácia na poli filmovej kultúry v meste diametrálne odlišná, dominantnú pozíciu prevzal multiplex Europa shopping center s digitálnou projekciou.

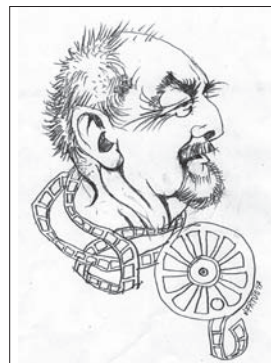
Jeden z najznámejších premietáčov Ondrej Plavec v kine Urpín pred strojom FTP1. Kontrola, či film „sedí“ na ozubených tahačoch, bola po založení cievky nevyhnutná.
Foto archív Ing. Mariana Plavca

rámci celého Slovenska.

PROTAGONISTI NAŠLI SVOJE MIESTO AJ V PUBLIKÁCIÍ

Príbeh banskobystrických kín počas 114 rokov premietania je aj príbehom jeho protagonistov. K takým patrili a patria Ádler, Négýessy, Čajak, Matejovský, Plavec, Sovák, Mikula, Zaťko, Školuda, Lánik, Gosiorovský, Tomašovský, Polóny, Knapp, Steindorfer, Jerguš, Kliment, Benický, Majdan a mnohí ďalší. Kniha „Banskobystrické kiná v čase – čas v kinách“ autorskej dvojice Ján Beňuška – Vladimír Bahýl, ktorú v januári t. r. vydalo Žaživa na amfiteátri... Občianske združenie v Banskej Bystrici, mapujúca nielen 114-ročnú históriu filmového premietania a kín všetkého druhu na území mesta a blízkeho okolia, venuje značný priestor práve takýmto zánietencom, pričom výpovednú hodnotu tohto edičného počínu zvyrazňuje skutočnosť, že je ojedinelým v

Ján Beňuška

Populárna postava banskobystrických kín, multipremietáč (v období 1955 – 2000 pôsobil v bežná dvadsiatke tunajších kín) Imrich „Išo“ Gosiorovský v karikature Ing. arch. Jozefa Frtúsa z novembra 2017

Spoza plota 2/ 2018

Vo svojom príspevku pre letné číslo BP by som sa chcel s čitateľmi podeliť s dojmi z udalosti, ktorá sa síce odohrala už koncom januára t. r., ale ktoré aj napriek časovému odstupu viacerých mesiacov vôbec nestratili na aktuálnosti.

Každoročne sa koncom januára v juhonemeckom Stuttgarte otvárajú brány najväčšieho európskeho (údajne vraj už celosvetového) veľtrhu cestovného ruchu, CMT (CaravanMotorTurismus). Na tohtoročnom 50-ročnom jubileu sa zúčastnilo rekordných 2200 vystavovateľov zo 100 krajín. Hostujúcimi krajinami boli Maďarsko a Panama. Rekordná bola aj návštevnosť: 265 000 záujemcov sa prišlo informovať o novinkách, trendoch a aktuálnych ponukách z bohatého výberu, ktorý im ponúkali vystavovatelia.

Naše Slovensko medzi stovkou krajín prezentujúcich sa na tomto najvýznamnejšom podujatí cestovného ruchu však hľadáme márne. Poslednú účasť Slovenska na CMT zaznamenávame v r. 2013, odvtedy naša republika na tomto vrcholnom stretnutí zástupcov podnikania v turistike jednoducho chýba. Byrokrati v Bratislave účasť Slovenska na CMT zrejme nepovažujú za prínosnú (pre koho asi?) a dávajú prednosť regionálnej výstave CR v INCHEBE v Petržalke.

Vo februári boli uverejnené údaje o vývoji turistickej branže v Nemecku za uplynulý rok. V r. 2017 Nemci vydali na dovolenky cca. 70 miliónov eur. V rebríčku 20 najnavštevovanejších krajín zo strany Nemcov sa Slovensko nenachádza. Na popredných miestach tu však nájdeme Maďarsko a Česko, spolu s Chorvátskom a tiež aj Poľskom. Všetky tieto krajiny sa na CMT už dlhé roky veľmi aktívne a inovatívne prezentujú, čo môžeme len potvrdiť, tak ako po nemulné roky, aj tento rok.

Za rozvoj cestovného ruchu na Slovensku je zodpovedné Min. hospodárstva SR a pri ňom konkrétne Slovenská agentúra cestovného ruchu (SACR). Táto dlhé roky sídlila tu u nás v Bystrici, odkiaľ ju pred rokmi presunuli do Prešporka, kde odvtedy spinká sladkým spánkom Šípovej Ruženky čakajúcej, že sa raz nad ňou zľutuje dajaký princ a prebudí ju k životu.

Horkýže princ! Takého v Čumilove na Dunaji a ani na celom Slovensku niet! Vrchnosť v hlavnom meste o skutočne solventných turistov (napr. z Nemecka) akoby nemala záujem a asi jej to stačí, keď je historické centrum pod bratislavským hradom zaplnené jednodňovými návštevníkmi zo zahraničia.

Mentalita kalerábových hláv dosadených na lukratívne posty podľa straníckych knížiek a nie odborných kritérií, nie je schopná zrealizovať obrovské možnosti a nesporné výhody, ktoré by pre Slovensko priniesla ucelená, proaktívna, inovatívna, profesionálne realizovaná moderná koncepcia cestovného ruchu.

Pretrvávajúca nečinnosť, neprofesionálnosť a nezodpovedný prístup relevantných orgánov a inštitúcií majúci v Bratislave na starosti rozvoj turistického ruchu na Slovensku, a to nielen v Bratislave a v Tatrách!, by mal byť varovaním a súčasne aj výzvou prevziať iniciatívu do vlastných rúk a snažiť sa urobiť všetko pre naštartovanie resp. optimalizáciu cestovného ruchu moderného štýlu na regionálnej a komunálnej úrovni.

Túto jar sa na bystrickej oblohe objavili prvé lastovičky proaktívneho prístupu k otázkam rozvoja moderného cestovného ruchu v meste a v regióne. Vďaka dlhoročnému neúnávnému úsiliu permonovských aktivistov a aktivistiek sa podarilo sústrediť pozornosť na historicky jedinečné – doteraz nepovšimnuté – dedičstvo priemyselného pôsobenia európskeho rozmeru Fuggerovcov z Augsburgu, ktorí spolu s Turzovcami práve v Bystrici a na okolí založili dlhodobu mimoriadne úspešne pôsobiace spoločnosti na ťažbu a spracovanie medi a ďalších vzácnych kovov. Pokročili aj snahy na záchranu reliktov Medeneho hámra, ktorého základy tu už koncom 15. st. položil Ján Turzo.

Sľubné perspektívy partnerstva medzi Banskou Bystricou a fuggerovským Augsburgom sa otvárajú po nedávnej návšteve bystrickej primátora Jána Noska u svojho augsburgského náprotivka Kurta Gribla.

Dúfajme, že „Fuggerovská cesta“ (Fuggerstrasse), stáročia fungujúca sieť prepojení medzi aktívnymi uzlami európskeho hospodárskeho a kultúrneho diania, nájde čo najsôr napojenie aj na Banskú Bystricu. Len treba hneď od začiatku dávať pozor, aby to nebola len dajaká bočná či nebudaj slepá ulička...

Dušan Klímo

ZDOBILI BYSTRICU MÔJHO DETSTVA

Pridávam sa k spomienkam verných banskobystričanov, ktoré som našla na facebook-u. Inšpirovali ma a pokúsím sa trošku prepojiť moderné médium s tradíciou, ktorú náš PERMON zachováva majstrovsky.

V duchu sa teda prechádzam Banskou Bystricou môjho detstva a tak, ako sa kedysi vyvolávali fotografie, „vyvolávam“ si v pamäti obrazy starých obchodov v meste. Rada som do nich vchádzala, aj keď som nemávala žiadne vreckové. Asi som do nich vstupovala kvôli ich vôňam, či kvôli ich pachu....

Niektoré z banskobystrických obchodov (výkladov)

Pre mňa ten najzaujímavejší vstup bol vstup do Ryby oproti hlavnej pošte. V týchto dňoch je tam v budove penziónu Moyzes.obchod s klenotami,... Len si predstavte! Blízke okolie obchodu takmer v samom centre mesta dávalo svojou rybacou „vôňou“ všetkým okoloidúcim naja-vo, čo tam bolo možné kúpiť. No to najväčšie lákadlo bol samotný vchod do obchodu. Moji rovesníci si určite pamätajú, že sme vchádzali popri živom akváriu! Jeho predná strana bola zároveň úzkou časťou výkladu, popri širokej bočnej stene sme vstupovali do Ryby a zozadu - z obchodu - mohli zákazníci ukázať, ktorú rybu by radi. Bolo to nevídané - ryby si tam plávali, uprene pozorovali návštevníkov, bezstarostne mávali svojimi veľkými plutiev, občas pozerali priamo do očí tým, ktorí ich o pár hodín - úplne čerstvé - skonzumujú. My, deti, sme sa na divadlo v akváriu vedeli pozerať pripápené na sklo dlhé minúty. Človek mal pocit, že s kaprom sa dá aj porozprávať. Otváral svoju okrúhlu papuľku, akoby nám posielal tiché odkazy zo svojho vodného sveta.

Myslím si, že akvárium lemujúce vchod do obchodu by bolo atraktívou ešte aj dnes!

V živej pamäti si však uchovávam aj ďalší neobyčajný obchod. Obchod s kožušinami v dome č. 3. Dominoval Námestiu SNP veľkostí svojho výkladu. Dominoval a zároveň dlhé desaťročia námestie zdobil. Spoza skla výkladu cerili zuby nielen vlk a rys, ale aj exotické šelmy aj malý mýval. Nešlo však o tie zuby. Išlo o vzácne kožušiny, ktorými sa vo svojej preparovanej podobe pýšili ešte aj ocelot, pár noriek, ryšavá lištička aj tá parádna polárna.... Na zadnej strane výkladu bola veľká mapa sveta, na ktorej sa nachádzali miesta výskytu jednotlivých kožušinových zvierat. Výklad tak očaroval aj poučoval. Tento obchod som poznala dôverne. Môj otecko bol kožušník a pracoval v obchode a v dielni po celý svoj život. Od učňovských čias u bývalého majiteľa pána Slivku. Samotný obchod bol riešený neobyčajne. Nadčasové presklené skrine s posuvnými dverami - dnes sa volajú rolldor - vŕchol celého obchodu. Niektoré s veľkými zrkadlami, všetky však skrývali už hotové kožušky a bundy. Aj tie, pripravené na skúšku. Jedna taká stena skriň decentne oddeľovala zázemie pre vedúceho so stolíkom a s dvoma fotelkami. Na stolíku bol dlhé roky veľký tyrkysový popolník s bielym ľadovým medveďom. Rozľahlému, neobyčajnému pracovnému stolu dominovala zas kalkulačka značky Remington. Stôl býval vždy plný papierov s nákresmi a výpočtami, pozvami na skúšky, oznamov o hotovom kožušku, či hotovej bunde. Z pracovne sa prechádzalo do dielne popri prečudesnom „bubne“. Bol to fascinujúci stroj s množstvom úzkych kožených remeňov vo vnútri, ktoré pri rýchlom otáčaní sa bubna prášili kožušiny. Radosť počuť rytmus tých úderov! Dielňa bola rozsiahla miestnosť s veľkými „táflami“, s neobyčajnou vôňou (alebo pachom?) pravých kožušín, ktoré boli často natiahnuté na táfliach (veľké drevené tabule z mäkkého dreva) a natesno popripichované klinčekmi. Navlhčené, aby získali ten správny tvar a rozmer. Dielňa bola dušou celého obchodu, tu vznikali pod rukami šikovných kožušníckych majstrov tradičné slovenské kožušky či parádnejšie bundy.

Všetky tieto spomienky mi často prebehnú myslou, keď prechádzam našim námestím a chýba mi ten majestátny výklad, ktorý ktosi nahradil kombináciou deliacich múrov a skla. Spomínam aj na iné výklady. Výklad obchodu „U Mulických“ v Dolnej ulici fascinoval zas hlavou koňa v životnej veľkosti spolu s krásnym postrojom. Majstrovsky o ňom napísal Peter Karvaš vo svojej zbierke poviedok „V hniezde“. Nájdite a prečítajte si jeho poviedky. Dozviete sa o starej Bystrici tak veľa!

Alica Frühwaldová

ZO ZÁŽITKOV 21-ROČNÉHO DOBROVOLNÍKA

I. časť

MUDr. Ludvík Nábělek (narodený 16. augusta 1923 v Banskej Bystrici - zomrel 18. júla 1989 v Trnave) vyrastal ako najstarší z troch bratov v rodine banskobystričského lekára Ludvíka Nábělka, ktorý po vzniku Československa prišiel na Slovensko z Kroměříža a jeho manželky Eleny, pochádzajúcej zo slovenskej národoveckej rodiny Veselovcov (jej traja bratia, generáli Mirko, Milan a Miloš, boli významnými postavami SNP). V roku 1942 maturoval na gymnáziu v Banskej Bystrici a začal študovať na Lekárskej fakulte vtedajšej Slovenskej univerzity v Bratislave. Od mladosti mal blízky vzťah k športu, patril medzi špičkových pretekárov v jazdovom lyžovaní, venoval sa vysokohorskej turistike a vodným športom. Jeho vysokoškolské štúdium prerušila vojna. Ešte pred oficiálnym vypuknutím Slovenského národného povstania sa zapojil do protifašistického odboja. Spolu s bratom Igorom narukoval do Vysokoškolského strážneho oddielu, prvej jednotky československej armády na území vtedajšieho Slovenského štátu a neskôršej štábtnej rotý povstaleckých generálov Goliana a Viesta. Do ďalšieho života si potom niesol vojnovú a povstaleckú skúsenosť aj ťažké zážitky z banskobystričského väzenia, kde bol po zajatí Nemcami väznený a kde len o vlások unikol poprave. S banskobystričskou sedriou sa spája aj jeho prvé medicínske pôsobenie, keď so svojimi štyrmi semestrami medicíny pomáhal väzenskému lekárovi ošetrovať spoluväzňov.

MUDr. Ludvík Nábělek

Po skončení vojny v roku 1945 pokračoval v štúdiu na bratislavskej lekárskej fakulte, neskôr prešiel na Lekársku fakultu Karlovej univerzity v Prahe, kde aj promoval. Po skončení štúdia nastúpil ako mladý lekár do nemocnice v Martine, kde sa zoznámil so svojou budúcou životnou partnerkou, kolegynou Darinou. V roku 1958 prešiel MUDr. Ludvík Nábělek na urologický ordinariát v Trnave, ktorý bol predstupňom vzniku samostatného urologického oddelenia 1. októbra 1967. Stal sa jeho prvým primárom a trnavskú urológiu v nových podmienkach viedol a rozvíjal ďalších dvadsať rokov. Ako sa zhodujú všetci, ktorí ho poznali, mal veľmi ľudský vzťah k svojim pacientom. Lekárske povolanie bolo preňho naozajstným poslaním. Isto si pritom mnohé priniesol už z domu a mnohé trvalo ovplyvnili jeho vojnové zážitky. Ako mladučký účastník Povstania, ako sám väzeň, pomocný lekár vo väznici a účastník povojnových exhumácií v Kremničke jasne vnímal krehkosť a zraniteľnosť života a naplno prežíval túžbu chrániť ho za každých okolností. Svoje vojnové skúsenosti zachytil v spomienke Zo zážitkov 21-ročného dobrovoľníka v odboji a SNP. MUDr. Ludvík Nábělek, skromný a obetavý človek s láskavým prístupom k ľuďom, žije v pamäti mnohých. Tak si ho pamätajú aj jeho deti, psychiater Ludvík a jazykovedkyňa Mira. Dcéra Mira si spomína aj na jeden zo spoločných rodinných rituálov: „Vynára sa mi často, keď si líham spať, ako nám otec, skôr ako zavrel dvere detskej izby, na dobrú noc zapískal večierku...“.

* * *

V pohnutom a smutnom roku 1939 som mal 16 rokov. Školou i rodinou vychovaný vo vlastneckom duchu s pocitom krivdy a zármutku som prežíval najskôr okyptenie a potom rozbitie Československej republiky. Mám v živej pamäti, ako v prvý deň vzniku Slovenského štátu bol zatknutý môj otec a v septembri toho istého roku som mal ja aj moji dvaja bratia problémy s prijatím do gymnázia pre „politickú nespoľahlivosť“ a „zlý vplyv na spolužiakov“. Pokračujúca expanzia nacistického Nemecka a okupovanie ďalších a ďalších štátov Európy vyvolávali v stále väčšej časti slovenskej mládeže odpor, odpor voči neslobode a klamstvu. Mládež, nezaťažaná nijakými záväzkami, obyčajne včas a správne vycíti, kde je jej miesto. Väčšina študujúcej mládeže na Slovensku pociťovala prenasledovanie študentov a zavretie vysokých škôl v Čechách ako zá-sah proti sebe samej. Toto všetko viedlo spočiatku k pasívnemu odporu jednotlivcov a skupín, neskôr cez aktívny odpor až k otvorenému ozbrojenému boju, ktorý vyvrcholil v Slovenskom národnom povstaní.

V jeseni roku 1942 som začal štúdium medicíny v Bratislave. Pomerne časté cesty medzi Banskou Bystricou a Bratislavou v oboch smeroch som

využíval na kuriérnu službu medzi odbojovými skupinami v týchto dvoch mestách (podzemné vojenské velenie, ilegálna skupina Flóra). A tak prišlo leto 1944. Leto s napätou atmosférou, so vzrastajúcim odporom obyvateľstva voči vládnemu režimu, so správami o prebehovaní slovenských vojakov na východnom fronte k Červenej armáde, s neutajiteľnou činnosťou partizánskych skupín v slovenských horách a už ani neskrývanou spolupracou slovenských vojakov s partizánmi. Nám, čo sme boli aspoň rámcovo zasvätení do príprav celonárodného povstania a na ozbrojený boj proti Nemcom, bolo jasné, že čas tohto vystúpenia sa neodvratne blíži.

Ako aktívny lyžiar bol som členom Klubu slovenských turistov a lyžiarov v Banskej Bystrici. Podobne ako mnohé iné skupiny športovcov na Slovensku, aj náš oddiel tvoril odbojovú skupinu okolo Paľa Švihru, Juraja Bukvaja a Jána Saktora. Títo, zdatní turisti a výborní znalci slovenských hôr, udržiavali styk s partizánskymi skupinami a zúčastňovali sa zabezpečovania zoskokov parašutistov zo Sovietskeho zväzu (napríklad styčného dôstojníka, hrdinu SNP Michala Pavloviča na Ploskej). V polovici augusta ma vyhľadal člen nášho oddielu Pavel Švihra a informoval ma, že podzemné vojenské velenie pripravuje vytvorenie vojenskej jednotky z dobrovoľníkov ešte pred začiatkom otvoreného boja proti Nemcom. Iniciátorom tejto myšlienky bol kapitán Milan Polák, neskorší pobočník generála Goliana. Jednotka sa mala vytvoriť zo skupín športovcov (vodáci z Trenčína, turisti zo Zvolena a Baťovian, lyžiar z Liptovského Mikuláša a ďalšie skupiny) a mala byť pripravená, aby v čase vzniku ozbrojeného odporu robila ochranu povstaleckému veleniu, a najmä, aby bola pripravená robiť ochranu tomuto veleniu po ústupe do hôr po predpokladaných dvoch až troch týždňoch udržania sa Banskej Bystrice. Švihra ma vyzval, aby som sa aj so svojim o rok mladším bratom Igorom zdržiaval v Banskej Bystrici, aby sme kedykoľvek na jeho vyzvanie mohli opustiť svoj domov a odísť k pripravovanej jednotke.

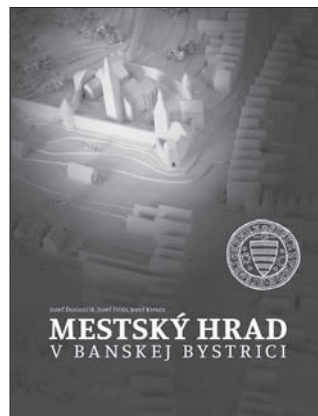
Dňa 25. augusta 1944 ma vyhľadal Pavel Švihra znovu a oznámil mi, že nasledujúceho dňa, bola to sobota, naša skupina odíde vlakom do Zvolena, kde bude armádou vystrojená. Bolo charakteristické pre pomery, ktoré vtedy vládli na Slovensku, že sme ako civilné osoby bez problémov vošli do kasárni, že sme tu vyfasovali vojenské uniformy a výstroj (zatiaľ nie zbrane) a že sme tu zložili prisahu vernosti Československej republike a československej armáde do rúk veliaceho dôstojníka nadporučíka Koreňa. Bolo nás 18. Veliteľom jednotky, ktorá sa stala prvou jednotkou československej armády na území ešte okupovanej ČSR, bol menovaný kapitán v zálohe Miloš Czambel. Po malých skupinách, aby nedošlo k prezradeniu, vrátili sme sa do Banskej Bystrice. Nasledujúceho dňa, v nedeľu včas ráno, sme sa znovu v skupinkách ako turisti s výstrojom v kufroch a batohoch presunuli do Harmanca, kde sa jednotka mala sústreďiť. V ďalších dňoch sa začalo s vojenským výcvikom, keďže prevažná väčšina z nás sme boli dobrovoľníci - nevojaci. Postupne prichádzali ďalšie skupiny, najmä silná skupina z Trenčína.

Ludvík Nábělek

NOVÁ KNIHA

Konečne vychádza publikácia o mestskom hrade v Banskej Bystrici, čím sa naplní aj motto tohtoročného Európskeho kultúrneho dedičstva "Kde sa minulosť stretáva s budúcnosťou". Jozef Ďuriančík doteraz sprístupnil Banskobystričanom: Po stopách Dominika Skuteckého, Korene medeného mesta, Zlatý vek medeného mesta a Stopy židovskej prítomnosti. Tentoraz spolu s osvedčenými spolupracovníkmi Ing. arch. Jozefom Frtúsom a Ing. Jozefom Kreutzom siahol po najcennejšom skvoste mestskej pamiatkovej rezervácii po mestskom hrade. Desiatky kresieb a fotografií okrem sprievodného slova umožní čitateľovi vidieť doteraz nepoznané. Spiaca princezná otvorí oči všetkým milovníkom histórie a umenia.

Publikáciu mestský hrad v Banskej Bystrici bude možné zakúpiť v informačnom centre v budove radnice na Námestí SNP č. 1 a kníhkupectve Duma v Dolnej ul. č. 35.

ZBERATELIA ZÁPALKOVÝCH NÁLEPIEK

Zberateľská činnosť je pre mnohých ľudí záľubou, pre niektorých dokonca až vášňou. Zberateľstvo má mnoho podob, najpopulárnejšie je snáď zbieranie poštových známok (filatelia) alebo tiež starých mincí (numizmatika). Zbiera sa však všeličo, napríklad medaile, vojenské významnenania, staré pohľadnice, odznaky, pivočné podložky (tácky) alebo aj etikety z pivočných fliaš, papierové obrúsky a z mnohých ďalších drobných predmetov spomeňme aj zbieranie nálepiek zo zápalkových škatuliek. Takýto zberatelia sa nazývajú filumenisti. Nálepky si zoraďujú v albumoch a dopĺňajú ich nákupom alebo výmenou.

Za najcennejšie sa považujú najstaršie nálepky s ochrannou známkou zápalkárne alebo aj s iným reklamným motívom. V Banskej Bystrici sa začalo s manufaktúrnou výrobou zápalek už v r. 1850 a v r. 1906 vznikla samostatná zápalkáreň. Údajne najstaršiu zápalkáreň na území Slovenska založili v r. 1878 podnikatelia Reich a Steiner v Bytči a neskôr, po r. 1913 Samuel Wittenberg a syn postavili na vtedajšie pomery modernú zápalkáreň v Žiline, ktorá bola známa aj v zahraničí.

Nálepky na zápalkových škatuľkách mali firemnú ochrannú známku WS a nápisom Žilina.

Továrňu na zápalky, účastinná spoločnosť Banská Bystrica stála pri mestskej elektrárni pod Ľupčianskou cestou. Podľa záznamu o výrobe z r. 1914 sa v zápalkárni vyrobilo 6 942 debien po 10 tisíc škatuliek zápalek a o rok neskôr to bolo už 9 450 debien. Počas krátkej konjunktúry po 1. sv. vojne továrňu vyrábala aj na export, ktorý sa však postupne obmedzoval a v r. 1928 úplne zanikol. Zápalkové nálepky boli počas Uhorska s maďarskými textami, napríklad „NAP GYUJTÓ“, čo v doslovnom preklade znamená slnečný zapalovač, chápaný vo význame slnečné zápalky. Ochranná známka v podobe slnka sa nachádzala na uhlopriečke medzi slovami názvu. V ľavom dolnom rohu bolo uvedené „MAGYAR GYÁRTMÁNY, IMPREGNÁLVA“ (maďarský/uhorský impregnovaný výrobok) a v pravom hornom rohu bol údaj o výrobcovi „BESZTERCZEBÁNYAI GYUFAGYÁR R. T.“ (Banskobystrická zápalková továrňu R. T.).

V rokoch 1919 – 1920 v zápalkárni nainštalovali tri automatické stroje na výrobu zápalek a v r. 1928 sa uskutočnila ďalšia rekonštrukcia. V r. 1929 došlo k fúzii zápalkárni s firmou SOLO – spojené československé akciové sirkárny a lučebné továrny so sídlom generálneho riaditeľstva v Prahe. Vznikol svetoznámy zápalkový koncern SOLO. Medzi zberateľmi sa stali veľmi obľúbenými ochranné známky zápalkárni SOLO znázornené na nálepkách rôznymi symbolmi, ako napríklad kľúč, resp. aj tri kľúče, nožnice, fajka, poštová trúbka, pištoľ, tri zámky, tri ruže, tri mesiace, dva vajcia a iné s anglickými názvami čo si vyžadoval vtedajší široko rozvinutý export. Niektoré z nich, napríklad symbol kľúča s textom SOLO a B.B.II, sa používali aj na zápalkových nálepkách z Banskej Bystrice. Je zaujímavé, že niektoré ochranné známky SOLO v anglickej verzii sa objavujú ešte aj v súčasnosti, ale už len ako nátlaky na dovážaných kartónových zápalkových škatuľkách.

K najstarším slovenským zápalkovým nálepkám patrí nálepka s textom „BANSKOBYSTRICKÉ ZÁPALKY“, ktorá je riešená v národných farbách (biela, modrá, červená) s obvodovými ornamentmi a v ľavej časti s kresbou veži a barbakanu mestského hradu. Ďalšia slovenská zápalková nálepka mala text „NÁRODNÉ ZÁPALKY“.

V r. 1946 bola zápalkáreň v Banskej Bystrici znárodnená v prospech národného podniku (n. p.) DREVOINDUSTRIA Bratislava, následne v r. 1949 prechádza do vlastníctva n. p. ISKRA Banská Bystrica a napokon od r. 1958 bola pripojená k n. p. SMREČINA Banská Bystrica. Na nálepkách, ktoré boli už ovplyvnené vtedajšou socialistickou ideológiou sa strie-

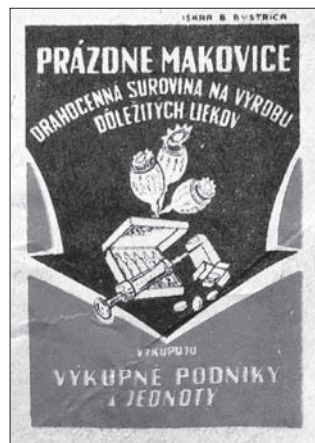
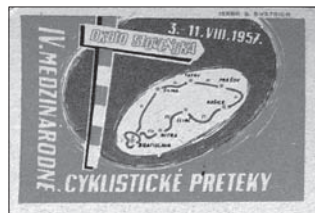

dali rôzne motívy, ako napríklad jubilejné, propagačné, budovateľské, výchovné alebo aj iné. Niekedy takto vznikali celé tematické série i vo viacerých farebných variantoch. Zbierali sa nálepky nielen vo formáte zápalkovej škatuľky, ale aj vo väčšom formáte, ktoré sa naliepli na balíčky zápalkových škatuliek. Katastrofu pre miestnych zberateľov priniesol r. 1970 kedy v tejto zápalkárni nahradili dovtedajšie zápalkové škatuľky z drevených dýh kartónovými, čím sa definitívne skončila éra klasických zápalkových nálepiek.

Zápalkáreň n. p. SMREČINA v Banskej Bystrici bola v r. 1971 jediným závodom na výrobu zápalek na Slovensku pričom svojimi výrobkami v plnom rozsahu pokrývala domáci trh. Keďže stroje vybavenie bolo zastarané, nové stroje dovezli z NDR od firmy A. G. Hering. Plán na r. 1971 predpokladal vyrobiť 17 tisíc originálnych debien zápalek, čiže 170 miliónov škatuliek. Za jeden rok sa na výrobu zápalek a škatuliek spotrebovalo takmer 5 tisíc m³ bukového, osikového, topoľového a smrekového dreva. Z jedného m³ dreva sa vyrobilo asi 40 tisíc plných zápalkových škatuliek, pričom denná produkcia predstavovala 560 tisíc

plných zápalkových škatuliek. Z obdobia tlačených nálepiek na kartónových zápalkových škatuľkách spomeňme aspoň upútavku na celoslovenskú výstavu „Les a drevo v živote človeka“ v Banskej Bystrici, ktorá sa konala v r. 1981 ako aj na ďalšiu takúto výstavu „Komplexné využitie drevnej suroviny“ v r. 1983.

Po r. 1989 došlo k privatizácii a následne k postupnému zániku, ktorý bol završený v r. 2002. V súčasnosti sa zápalky na Slovensku nevyrábajú, ale už len dovážajú. Kompletná zbierka všetkých nálepiek z Banskobystrickej továrne na výrobu zápalek má vysokú historickú hodnotu vzhľadom na to, že sa jedná o zaniknutú zápalkáreň.

Július Burkovský

NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA OSLÁVILA 25 ROKOV SVOJEJ EXISTENCIE

Začiatkom roku 2018 sme si na Slovensku pripomenuli 25. výročie vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Také isté výročie oslávila aj naša najvyššia menová inštitúcia – Národná banka Slovenska.

O vzniku NBS, pôsobení v prvých rokoch, ale aj náročnosti úloh sa pomerne veľa popísalo. Možno povedať, že kolektív pracovníkov i bez väčších skúseností v mnohých oblastiach splnil všetky náročné úlohy, ktoré si vyžadovala situácia po rozdelení spoločnej republiky a že zavŕšením tejto etapy bol vstup do európskeho systému centrálnych bánk a prijatie eura.

Pre osvieženie pamäti by som rád spomenul niektoré myšlienky, ktoré musela riešiť naša centrálna banka. Každá centrálna banka pre svoje fungovanie musí mať legislatívny rámec. Preto sa na jeseň roku 1992 začalo s prípravou návrhu zákona o Národnej banke. Bolo to až v septembri 1992, čo bolo dosť neskoro. Okrem toho sa riešili otázky personálne, priestorové, informačno-technologické, ale aj budúce menové a majetkové.

Koncom roku 1992 boli vymenovaní piati členovia prvej bankovej rady NBS: M. Tkáč, M. Jusko, J. Mates, J. Makúch a V. Bachár. Od 1. 1. 1993 sa NBS stala členom Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky, pričom rozdelenie kvóty bývalého Česko-slovenska v MMF sa udialo v prospech Česka 2,29 : 1. Vedúcim predstaviteľom NBS sa od 1. 1. 1993 stal viceguvernér NBS Marián Tkáč. NBS sa postupne stala členom ďalších medzinárodných inštitúcií (EBRD, MBHS, MIB a BIS).

Od 1. januára 1993 zostala na území Českej republiky a Slovenskej republiky spoločná mena **koruna česko-slovenská**. Bol vytvorený menový výbor, ktorý sa stretol dvakrát a okrem iného riešil výšku refinančných úverov pre jednotlivé republiky. 21. januára 1993 menový výbor v Smoleniciach dohodol **menovú odľuku**. Dohodlo sa, že táto odľuka sa uskutoční 8. februára 1993. To znamenalo, že jednotlivé krajiny si musia hotovosť – bankovky označiť vlastnými kolkami. Česká strana mala predstih, no slovenská strana intenzívnymi kolkovacími prácami všetkých svojich zamestnancov túto úlohu zabezpečila. Pracovníci NBS pracovali nepretržite a v priebehu niekoľkých dní bolo označené kolkami mnoho miliónov kusov bankoviek.

Príprava slovenských bankoviek a mincí sa intenzívne rozbehla a prvá slovenská bankovka, 50 korunáčka s motívom svätého Cyrila a Metoda, sa dostala do obehu 30. septembra 1993. Autorom celého radu slovenských bankoviek bola akademický maliar Jozef Bubák a autorom celého radu slovenských mincí bol Drahomír Zobek. Bankovky sa tlačili v zahraničných renomovaných firmách a mince v štátnej mincovni Kremnica.

V septembri 1993 sa v Banskej Bystrici konala medzinárodná výstava bankovníctva a finančníctva FINEX 93. NBS mala na tejto výstave svoj stánok a širokej verejnosti prezentovala problematiku bankovníctva a finančníctva.

Ďalšou úlohou novej centrálnej banky bolo dobudovať ústredie NBS a jednotlivé pracoviská v regiónoch. Bolo rozhodnuté, že okrem 3 pobočiek NBS bude v regiónoch pôsobiť 12 expozítúr NBS, ktoré budú realizovať platobný a zúčtovací styk pre organizácie napojené na štátny rozpočet.

Nemenej dôležitou funkciou bola regulácia bankového sektora. Bol dobudovaný útvar bankového dohľadu, ktorý zohral významnú úlohu pri presadzovaní likvidity, stability a zdravosti jednotlivých bánk. Neefektívnym subjektom boli odobrané bankové licencie.

Aj v ďalšom období dochádzalo k viacerým zmenám. Po počiatkoch nom kvantitatívnom raste NBS dochádzalo k prehodnocovaniu efektivity centrálnej banky, čo viedlo k následnému zrušeniu pobočiek NBS v roku 2006, ako základnému článku riadenia. Následne došlo aj k zrušeniu niektorých expozítúr a v súčasnosti okrem ústredia NBS je v regiónoch len päť expozítúr zameraných na prácu s hotovosťou.

V roku 2005 bol schválený Národný plán zavedenia eura v SR, ktorý predpokladal vstup Slovenska do eurozóny v roku 2009. Slovenská republika už v roku 2007 splnila kritériá pre vstup do eurozóny, a tak jej prijatie

Logo „25 rokov Národnej banky Slovenska“

25 eurová strieborná zberateľská minca pri príležitosti 25. výročia založenia SR

a zavedenie eura bolo k 1. januáru 2009. Konverzný kurz bol stanovený 1 Euro = 30,1260 Sk a do názvu Národná banka Slovenska sa doplnilo slovo „Eurosystém“. Aj s touto úlohou sa NBS vysporiadala úspešne a v súčasnosti aktívne participuje na úlohách Európskej centrálnej banky.

Budova expozitúry NBS v Banskej Bystrici sa od jej postavenia v roku 1932 veľmi nezmenila

NBS od svojho založenia emituje pamätné a zberateľské mince. I po zavedení eura pokračuje vo vydávaní týchto mincí. Napríklad za deväť rokov po zavedení eura vydala 29 strieborných zberateľských mincí, 8 zlatých zberateľských mincí a 10 pamätných 2 - eurových mincí. V roku 2016 vydala NBS 20 eurovú striebornú zberateľskú mincu s témou Pamiatková rezervácia Banská Bystrica – 60. výročie vyhlásenia. V roku 2018 bola emitovaná 25 - eurová strieborná zberateľská minca a 2 - eurová pamätná minca pri príležitosti 25. výročia vzniku SR.

Jozef Kreutz

TURISTIKA PRE KAŽDÉHO A PRE VŠETKÝCH

V dnešnom čísle Bystrického permona vás zoznámime s hradiskami a hrádkami v okolí Banskej Bystrice ako súčasť cestovného ruchu za poznávaním histórie.

HRADISKÁ A HRÁDKY V OKOLÍ BANSKEJ BYSTRICE

Okolo roku 400 p. n. l. prenikli na územie dnešného Slovenska nové kmene - boli to KELTI. Títo boli prví obyvatelia našich obcí a miest, ktorí pomaly splynuli s pôvodnými obyvateľmi. Boli zruční remeselníci. O rozvinutom hospodárení KELTOV svedčia archeologické vykopávky keltských hradísk, prvých predchodcov miest a obcí na našom území. Predstavujeme vám zoznam niektorých lokalít predhistorických a včasnohistorických hrádok a hradísk z priestoru okolia Banskej Bystrice – Horného Pohronia.

1. Hiadeľ – Moštenica – Hradište/ 958 m n. m.
2. Nemecká, Ráztoka – Hradisko/ 786 m n. m.
3. Ľubietová – Vysoká/ 990 m n. m.
4. Horná Lehota – Hrádok/834 m n. m. m n. m.
5. Slovenská Ľupča – Hradný kopec, Bašta/
6. Baláže/ Selce – Hrádok/780 m n. m.
7. Priechod – Kopec/ 730 m n. m.
8. Priechod – Kamenná/ 562 m n. m.
9. Nemce – Hrádok/ 898,5 m n. m.
10. Malachov – Hrádok / 680 m n. m.
11. Ponická Huta – Na kláštore/ m n. m.
12. Hrochoť – Chochuľka / 725,5 m. n. m.
13. Badín – Hrádok / 529 m n. m.
14. Sielnica – Hrádok /780 m n. m.
15. Lučatín – Hradište / 596 m n. m.

Dnes vieme, že „HRADISKO“ je terén opevnený valom alebo aj priekopou pred valom.

Najstaršie ohradené sídliska sú známe už za obdobia neolitu – mladšia doba kamenná (4700 – 3500 p. n. l.) ale obranná funkcia hradísk začala dominovať od doby eneolitu – neskorá doba kamenná – medená (4500 – 3500 p. n. l.) čo súviselo s veľkým pohybom kmeňov. Podľa umiestnenia v teréne to boli výšinné alebo nížinné hradiská. Hradisko bolo opevnené zemným valom a drevenou palisádou, prípadne kameným múrom a taktiež kombináciou ostatných stavebných techník. Počet hradísk na Slovensku výrazne stúpol na území nositeľov lužickej kultúry čo je 1300 p. n. l. – 800 p. n. l. stredná až neskorá doba bronzová. V laténskej dobe, na konci 2. storočia pred našim letopočtom, vznikali na území dnešného Slovenska prvé opevnené útvary mestského typu – keltské opidia. Hradisko bolo typické i pre slovanské obdobie našich dejín v rannom stredoveku 5. storočie – 11. storočie nášho letopočtu. (500 – 1000 n. l.) Na viacerých miestach hradísk začiatkom 13. storočia začali vznikať ranostredoveké HRADY.

Aj v okolí Banskej Bystrice sa nachádzajú hradiská, hrádky, ktoré nám pripomínajú dávnu minulosť. Dostupné sú väčšinou len pešo, takže čitateľov Bystrického Permona oboznámime iba s tými najbližšími:

- Baláže / Selce – Hrádok / 780 m n. m .
- Ponická Huta – Na Kláštore/ 759 m n. m.
- Ľubietová – Vysoká /
- Priechod – Kopec / 730 m n. m.
- Priechod – Kamenná / 562 m n. m.

Ak budeme chcieť niekedy navštíviť a poznať tieto bývalé sídliska – hrádky, hradiská, musíme sa turisticky vyzbrojiť primerane podmienkam prírody, v ktorej sa nachádzajú. Najlepšie je lokalitu navštíviť s odborným sprievodcom, s ktorým odhalíte skryté tajomstvá týchto tajuplných miest. Odporúčame kontaktovať profesionálneho archeológa a turistického sprievodcu Martina Kvietka (tel: 0948 137 779).

HRÁDOK – 780 m n. m. - Baláže/Selce www.balaze.sk,

Sa nachádza v katastrálnom území obcí Selce a Baláže. Náučný chodník k hradisku vedie z obce Baláže a odtiaľ pokračuje trasa do obce Selce, rekreačné stredisko Čachovo, kde chodník končí alebo pre niekoho začína, podľa začiatku poznávania .

Hradisko bolo tvorené dvomi vrcholovými plošinami, ktoré boli od juhovýchodu chránené valom. Existujú rôzne dobové nálezy, ktoré dokumentujú bohaté osídlenie tohto miesta v neskoréj dobe bronzovej, dobe halštatskej, neskoréj dobe laténskej, v období sťahovania národov a v stredoveku.

Z obce Baláže je NCH zabezpečený 1 – 6 informačnými tabuľami s názvom „Historicko – náučný chodník k hrádku nad Balážami „a z obce Selce zase 1 – 8 informačnými tabuľami s názvom „KELTSKÉ CHODNÍČKY“. Celý náučný chodník je dlhý cca 10km a dá sa prejsť približne za 3,30 h. Takto absolvujete túru „PUTOVANÍM DEJINAMI“ a pre rodiny s deťmi je vhodné to absolvovať vždy po rázcestí POD HRÁDKOM a späť. V súčasnosti sa neodporúča vystúpiť až na samotný vrchol HRÁDOK, lebo toto archeologické nálezisko je vyhlásené za KULTÚRNU PAMIATKU. Do obce Baláže a Selce je dopravné spojenie pomocou autobusov SAD z Banskej Bystrice, nástupišť č. 10.

Odporúčame:

Navštíviť obec Baláže, pamätnú izbu SNP, absolvovať túru za poznávaním histórie po trase Baláže – Pod Hrádkom a späť alebo až do Selce - Čachovo. Je tu možnosť pešej a cykloturistiky smerom na Kalište, Donovaly, Špania Dolina.

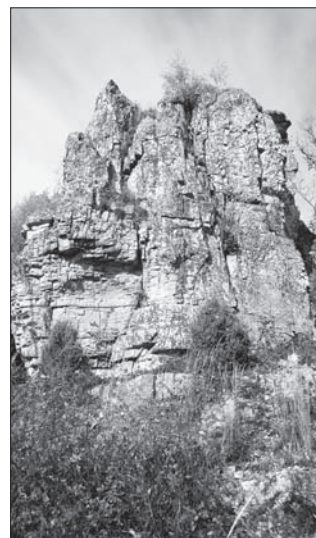
Ján Vicen

Hypotetická rekonštrukcia hradiska na vrchu Hradište medzi obcami Hiadeľ a Moštenica

Portál na hradisku v Ponickéj Hute

Vrch Vysoká - 995 m n. m.

NCH Hrádok - Baláže, zastavenie č. 2